

MATEUSZ NOWIKIEWICZ
Uniwersytet Wrocławski
ORCID: [0000-0002-9245-0839](https://orcid.org/0000-0002-9245-0839)

PRZEMIANY W WOJSKOWOŚCI CHIŃSKIEJ NA PRZEŁOMIE XIX I XX W. – ZARYS PROBLEMATYKI

CHANGES IN CHINESE MILITARY AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES – AN OUTLINE

ABSTRACT: The purpose of this article is to outline the genesis of the Chinese New Army (*xinjun*) and respective stages of its further development during late Qing period, as well as to highlight the factors which largely influenced the final shape of military reforms, undertaken at the turn of the 19th and 20th centuries in China.

KEYWORDS: New Army, Qing dynasty, Boxer Rebellion, Yuan Shikai, Empress Dowager Cixi

Pierwszego sierpnia 1894 r. Japonia, po latach prowadzenia politycznych intryg i konsekwentnego poszerzania swych nieformalnych wpływów na terenie Korei, postanowiła zagrać *va banque* i wypowiedziała wojnę Państwu Środka. Wyzwanie rzucone wielkiemu i dumnemu cesarstwu miało nie tylko definitywnie rozstrzygnąć kwestię zwierzchnictwa politycznego i wojskowego nad tym niewielkim królestwem położonym pomiędzy rzeką Yalu a Cieśniną Cuszimską. Walna konfrontacja między dwoma azjatyckimi krajami poddała ponadto kompleksowemu i surowemu testowi całokształt dotychczasowych działań przedsiębranych przez nie na polu wojskowości.

Gdy wieści o wybuchu konfliktu w Azji Wschodniej obiegły świat, niewielu zagranicznych obserwatorów wróżyło wyspiarskiemu cesarstwu rychłe i okupione niewielkimi stratami zwycięstwo. Zachodni eksperci wojskowi, obserwujący kilka lat wcześniej wielkie manewry armii japońskiej, wprawdzie odnotowali z uznaniem,

że ta bardzo prędko przyswoiła sobie „lekcje” jeszcze nie tak dawno udzielone jej przez zachodnie okręty wojenne i buntowników z Satsumy¹. Niemniej wciąż podkreślano, że ówczesny potencjał militarny Japonii miał charakter wyłącznie defensywny, ona sama zaś przez długi czas nie powinna być traktowana za zdolną do przeprowadzenia udanej inwazji na kontynencie².

Na korzyść Państwa Środka przemawiały ponadto jego daleko większe możliwości finansowe, rozbudowywane od ponad dwóch dekad fortyfikacje nadbrzeżne (na czele z twierdzą w Lüshun³) oraz przewaga liczebna na morzu i lądzie⁴. Pod względem uzbrojenia Armia Huai⁵, stacjonująca w północnych Chinach i broniąca stolicy cesarstwa, także zbytnio nie ustępowała (przynajmniej w teorii) swym japońskim przeciwnikom. W zachodnie karabiny oraz działa, zarówno sprowadzane z zagranicy, jak i produkowane w rodzimych zakładach zbrojeniowych, uzbrojona była przeważająca większość żołnierzy chińskich służących w tej formacji⁶.

Działania wojenne prowadzone w drugiej połowie 1894 r. oraz w pierwszych miesiącach następnego roku bezlitośnie zweryfikowały wydolność chińskiej

¹ Henry Abbott, *The Recent Japanese Manœuvres*, „Journal of the Military Service Institution of the United States”, 11 (1890), s. 748–750. Należy przez to rozumieć zniszczenie fortyfikacji nadbrzeżnych w Kagoshimie przez połączone siły angielsko-francuskie w 1863 r. oraz rebelię Saigō Takamoriego, która w 1877 r. wyrwała spod panowania rządu Meiji znaczną część wyspy Kiusiu i poważnie obnażyła słabość ówczesnej armii japońskiej. Aspekty militarne obu konfrontacji zbrojnych zostały szerzej omówione, zob.: Colin Jaundrill, *Samurai to Soldier: Remaking Military Service in Nineteenth-Century Japan*, Ithaca 2017, s. 68–69, 131–155; Edward John Drea, *Cesarska Armia Japonii 1853–1945*, tłum. Tomasz Teszner, Kraków 2012, s. 43–56.

² Pierre Lehautcourt, *The Army and Navy of Japan*, „Journal of Royal United Service Institution”, 37 (1893), 1, s. 63–65.

³ Znaną później na Zachodzie pod nazwą Port Arthur.

⁴ Aczkolwiek w bardziej krytycznych analizach przekonywano, że przewaga Chin istniała niemal wyłącznie na płaszczyźnie liczb bezwzględnych. Por.: „The Times”, 6 VIII 1894, s. 6.

⁵ Armia powołana do życia na początku lat 60. XIX w. do walki z siłami Tajpingów. Po zwycięstwie w wojnie domowej i zdławieniu powstań na terenie Chin właściwych część żołnierzy została zdemobilizowana. Pozostali zostali wysłani do północnych i północno-zachodnich Chin. Aż do dziś jedyną anglojęzyczną monografią poświęconą armii Huai jest praca Stanleya Spector. Choć niektóre z wyciąganych przez autora wniosków zdążyły się już zdezaktualizować, jest to nadal ważne i bogato udokumentowane źródło informacji faktograficznych dotyczących tejże formacji. W literaturze chińskiej stan badań paradoksalnie nie prezentuje się znacząco lepiej. Od czasu publikacji studium pióra Luo Erganga nie ukazała się w Chinach Ludowych żadna praca pretendująca do całościowego przedstawienia dziejów Armii Huai. Na Tajwanie analogiczną rolę odgrywa opracowanie autorstwa Wang Ermina, które dopiero niedawno doczekało się wydania kontynentalnego. Zob.: Stanley Spector, *Li Hung-chang and the Huai Army. A Study in 19th-century Chinese Regionalism*, Seattle 1965; Ergang Luo, *Wan Qing bing zhi*, t. 1: *Huai jun zhi* [Kronika Armii Huai], wyd. 2, Beijing 1984; Ermin Wang, *Huai jun zhi* [Kronika Armii Huai], Taipei 1967.

⁶ Allen Fung, *Testing the Self-Strengthening: The Chinese Army in the Sino-Japanese War of 1894–1895*, „Modern Asian Studies”, 30 (1996), 4, s. 1016–1017.

machiny wojennej do prowadzenia działań zbrojnych. Do końca wojny, niemal wszystkie okręty wchodzące w skład Floty Północnego Oceanu (chiń. *Beiyang haijun*, 北洋海軍) spoczęły na dnie Morza Żółtego. Walczącej na lądzie Armii Huai nie wiodło się lepiej. Jej żołnierze mogli poszczycić się wcale licznymi aktami indywidualnego męstwa. Mimo to, wybitnie pasywny charakter obrony, w połączeniu z na ogół nieudolnym dowództwem, niezmiennie wystawiał pozycje chińskie na oskrzydlenie ze strony sił japońskich i w rezultacie prowadził do często bezładnego odwrotu. Sytuację pogarszało dodatkowo ogromne zróżnicowanie uzbrojenia znajdującego się na wyposażeniu wojsk chińskich. Brak standaryzacji w tej materii, przy jednoczesnym uzależnieniu Chin od dostaw z zagranicy, prowadził nieuchronnie do logistycznego chaosu.

Do końca zimy 1894/1895 r. siłom japońskim udało się niemal całkowicie złamać opór ze strony ich chińskich adwersarzy. Wówczas jedynym, co było w stanie skutecznie hamować dalszy marsz Japończyków na Pekin, był opłakany stan infrastruktury komunikacyjnej w północnych Chinach, spotęgowany wówczas pierwszymi wiosennymi roztopami, zamieniającymi nieliczne drogi w nieprzejezdne grzęzawiska⁷. Dumnemu cesarstwu, którego mieszkańcy do tej pory pogardliwie nazywali swych wyspiarskich sąsiadów mianem „karłowatych rozbójników” (chiń. *wokou*, 倭寇), pozostało już tylko prosić o pokój⁸.

⁷ Szerzej na temat wpływu infrastruktury komunikacyjnej w Północnych Chinach na prowadzenie działań zbrojnych: The National Archives, Kew, War Office (dalej: TNA WO), 33/454, *Handbook of the Military Forces of China*, red. General Staff, London 1908, s. 108.

⁸ Jest rzeczą co najmniej zaskakującą, że pierwsza z dwóch wielkich konfrontacji pomiędzy Chinami a Japonią, której rezultat doprowadził do znaczącej zmiany układu sił w Azji Wschodniej i Północno-Wschodniej, wciąż nie doczekała się kompleksowego omówienia w zachodniej literaturze naukowej. Nieliczni badacze, którzy do tej pory podjęli się zadania przybliżenia tej tematyki, uczynili to z perspektywy jednej z walczących stron, bądź skupili się na wybranych zagadnieniach dotyczących konfliktu. Zob.: Sarah Paine, *The Sino-Japanese War of 1894–1895: Perceptions, Power, and Primacy*, New York 2006; Stewart Lone, *Japan's First Modern War: Army and Society in the Conflict with China, 1894–95*, Basingstoke 1994; Jeffrey Dorwart, *The Pigtail War: American Involvement in the Sino-Japanese War*, Amherst 1975. Niewątpliwie za ten stan rzeczy odpowiada bariera językowa, wymagająca od badacza znajomości aż trzech języków azjatyckich (chińskiego, japońskiego i koreańskiego). Nie powinno zatem dziwić, że aż do dzisiaj podstawową publikacją traktującą o działaniach obu stron podczas pierwszej wojny japońsko-chińskiej jest wydane tuż po jej zakończeniu opracowanie autorstwa bliżej nieznanego Zenone Volpicello, postępującego się pseudonimem „Vladimir”. Zob.: Vladimir (Zenone Volpicelli), *China – Japan War: Compiled from Chinese, Japanese and Foreign Sources*, London 1896. Dużą użyteczność ma praca Piotra Olendera, poświęcona wojnie na morzu, która kilka lat temu ukazała się także w wydaniu angielskim. Por.: Piotr Olender, *Wojna japońsko-chińska na morzu*, Warszawa 1997; *idem*, *Sino-Japanese Naval War 1894–1895*, Havertown 2014. W języku chińskim bezsprzecznie

Na mocy traktatu podpisanego 17 IV 1895 r. w japońskim Shimonoseki Chiny nie tylko musiały uznać formalną niepodległość Korei (która prędko zaczęła grawitować ku swemu wyspiarskiemu sąsiadowi)⁹, ale też scedować na rzecz zwycięzców Formozę wraz z archipelagiem Peskadorów. Japonia, dzięki klauzuli o „najbardziej uprzywilejowanym kraju” (chiń. *zui hui guo tiaokuan*, 最惠國條款), trafiła ponadto do pierwszej ligi krajów (Wielka Brytania, Francja, Stany Zjednoczone, Rosja, Niemcy, Belgia) biorących udział w ekonomicznej penetracji Państwa Środka. Jednak spośród wszystkich artykułów traktatu z Shimonoseki najdotkliwszy i często niedoceniany cios wymierzyła Chinom ogromna kontrybucja pieniężna opiewająca na sumę 200 mln srebrnych taeli (prędko zwiększona o kolejne 30 mln)¹⁰.

Przygniatająca dla chińskich finansów była nie tyle łączna wysokość reparacji, ile sposób rozłożenia spłaty kolejnych rat. W ciągu pierwszego roku od podpisania traktatu pokojowego Chiny zobowiązywały się bowiem do wypłacenia pierwszych 100 mln taeli, rozłożonych w dwóch równych sześciomiesięcznych ratach. Kwota ta przewyższała wówczas wartość rocznych dochodów całego cesarstwa, szacowanych przez brytyjskich ekspertów na niecałe 89 mln taeli¹¹. Pozyskanie tych środków samą tylko drogą zwiększenia podatków nie wchodziło w grę. Wobec tego Chiny musiały zwrócić się z prośbą o pomoc do zachodnich banków.

Konieczność spłaty reparacji wojennych na rzecz Japonii, w połączeniu z późniejszą niesławną „kontrybucją bokserską” narzuconą w 1901 r. oraz szeregiem mniejszych pożyczek, była pod każdym względem rujnująca dla dotychczas względnie niezadłużonych za granicą Chin. Do końca 1911 r., a zatem do momentu gdy

najlepszą monografią konfliktu pozostaje bogato udokumentowane studium Qi Qizhanga. Por.: Qizhang Qi, *Jiawu zhanzheng shi* [Historia wojny roku *jiawu*], Beijing 1990.

⁹ Pełny tekst traktatu pokojowego dostępny w: *Doc. no. 1895/3: Japan & China. Treaty of peace (with separate articles and Convention to prolong Armistice), 17 IV 1895*, [w:] *Treaties and Agreements with and Concerning China, 1894–1919*, zebrał i opracował John Van Antwerp MacMurray, t. 1: *Manchu Period (1894–1911)*, New York 1921, s. 18–25.

¹⁰ W pierwotnej wersji traktatu z Shimonoseki Chiny były ponadto zmuszone do zrzeczenia się (obok wyżej wymienionych ziem) praw do Półwyspu Liaotuińskiego. Skala nabytków terytorialnych Japonii wraz z perspektywą roztoczenia przez nią kontroli nad twierdzą Lüshun wywołała zaniepokojenie w niektórych stolicach europejskich. Rezultatem była osławiona interwencja dyplomatyczna Rosji, Francji i Niemiec, które zaczęły wywierać naciski na Japonię, by ta, za cenę zwiększenia należnej jej kontrybucji pieniężnej, zrzekła się roszczeń do tego terytorium. Szerzej na temat tego epizodu z dziejów dyplomacji: Jakub Polít, *Japońska polityka zagraniczna 1895–1945*, Kraków 2015, s. 50–52; Wojciech Rojek, *Ekspansja mocarstw w Chinach i jej wpływ na rozwój stosunków międzynarodowych w latach 1895–1914*, Kraków 1990, s. 19–21.

¹¹ Wobec braku dostępnych danych dla 1895 r. posłużyłem się szacunkami odnośnie do budżetu chińskiego na 1897 r. Por.: *British Parliamentary Papers, Miscellaneous Series*, No. 415, *China: Report on the Revenue and Expenditure of the Chinese Empire*, London 1897, s. 41–42.

rewolucja republikańska objęła swym zasięgiem niemal cały kraj, łączna wysokość zobowiązań finansowych wobec mocarstw sięgnęła niebotycznej sumy ponad 980 mln srebrnych taeli¹². Spirala zadłużenia, zapoczątkowana przegraną wojną z Japonią, i wynikająca z niej pogłębiająca się z każdym kolejnym rokiem niewydolność sektora finansów mocno zaciążyły na zdolności Państwa Środka do efektywnej implementacji przyszłych programów reform, z modernizacją armii na czele.

Zagląda armii, której głównym zadaniem była obrona Pekinu oraz stołecznej prowincji Zhili, zmusiła mandżurską dynastię do podjęcia zdecydowanych przedsięwzięć na rzecz możliwie szybkiego odtworzenia militarnej podpory jej rządów w Chinach. Jeszcze pod koniec 1894 r., gdy wojska japońskie powoli zbliżały się do południowo-wschodniej granicy Mandżurii, rząd centralny zaczął podejmować działania w tym kierunku. Pierwszym ich rezultatem było powołanie ciała doradczego pod nazwą Biura Nadzoru nad Sprawami Wojskowymi (chiń. *Duban junwu-chu*, 督辦軍務處). Jego zadaniem było zbieranie i rozpatrywanie memoriałów dotyczących aktualnej wojny z Japonią. Na początku listopada *daotai*¹³ ds. ceł morskich w Tianjinie Sheng Xuanhuai (盛宣懷), głęboko przeświadczony, że niedawne klęski poniesione z rąk Japończyków pod Seonghwanem (29 lipca) i Pjongjangiem (15 września) stanowiły niezaprzeczalny dowód na „autentyczną wyższość zachodnich metod [wojowania] nad chińskimi”¹⁴, wystosował memoriał, w którym zawarł swoje spostrzeżenia i sugestie w kwestii aktualnej sytuacji wojskowej Chin.

W celu zatrzymania pochodu sił japońskich na Pekin Sheng doradzał prędkie sformowanie dwóch „dywizji” (chiń. *da jun*, 大軍) piechoty oraz po jednym „pułku” kawalerii i artylerii (chiń. *xiao jun*, 小軍)¹⁵, zorganizowanych według zachodnich wzorców. Jednocześnie postulował zatrudnienie ponad 500 niemieckich oficerów,

¹² Dane za: *The China Year Book, 1912*, ed. Henry George Wandesforde Woodhead, London 1912, s. 297–301.

¹³ *Daotai* (道臺) – zbiorczy termin służący na określenie urzędników zawiadujących okręgami (chiń. *dao*, 道), na które była podzielona każda z prowincji cesarstwa. Najważniejsze ośrodki miejskie stanowiły osobne okręgi.

¹⁴ Cyt. za: *Jin haiguan dao lai dian, Guangxu ershi nian shi yue chu yi ri* [Telegram od *daotai* ds. ceł morskich w Tianjinie, 20. rok ery panowania Guangxu, 1. dzień 10. miesiąca], [w:] *Qing Guangxu chao Zhong Ri jiaoshe shiliao* [Materiały historyczne dotyczące negocjacji chińsko-japońskich podczas ery panowania cesarza Guangxu z dynastii Qing], zebrał i opracował: Beiping Gugong Bowuyuan (dalej: QGCZRJS), t. 12, Beiping 1932, *juan* 23, s. 4a–5b. Na uwagę zasługuje – tyleż osobliwa, jak i bezzasadna – przesłanka, która doprowadziła go do takich, a nie innych wniosków. Jak argumentował w innej części memoriału, niedawne zwycięstwa wojsk japońskich miały być rezultatem obecności w ich szeregach grupy rosyjskich i francuskich doradców.

¹⁵ Przyjąłem takie tłumaczenia powyższych terminów, ponieważ Sheng Xuanhuai – pisząc ten memoriał – wyraźnie odnosił się do swoich obserwacji na temat organizacji niemieckiej dywizji piechoty.

których zadaniem byłoby wdrażanie w chińskich szeregach wszystkich tych praktyk oraz czynności, przez które rozumiał pojęcie „zachodnich metod”, tj.: dbanie o pełne stany etatowe w pododdziałach, wypłacanie żołdu w pełnej wysokości, standaryzację uzbrojenia oraz przestrzeganie jednolitych zasad dotyczących wydawania rozkazów (w dokumencie: *haoling bu qi*, 號令不歧). Do zadań niemieckich oficerów należałoby także wspólne wraz z Chińczykami dowodzenie nad poszczególnymi pododdziałami. Sheng nader optymistycznie zakładał, że gdyby zaproponowany plan otrzymał cesarską sankcję, tak zorganizowana siła bojowa po sześciu miesiącach szkolenia mogłaby wyruszyć na front¹⁶.

Mniej więcej w tym samym czasie z podobną propozycją wystąpił niemiecki przedsiębiorca i oficer w służbie chińskiej – Konstantin von Hanneken. Zapytany przez oficjeli z Zongli Yamen¹⁷ o możliwości polepszenia aktualnej sytuacji wojskowej Chin, zalecał przede wszystkim unikanie otwartych starć z Japończykami. Siły chińskie zaś operujące na terenie Mandżurii, po otrzymaniu odpowiedniego wsparcia liczebnego powinny skupić się na nękanii mniejszych zgrupowań nieprzyjaciela i – tak dalece, jak to możliwe – opóźnić pochód Japończyków w kierunku stolicy. Ponadto doradzał prędkie wystawienie nowej armii liczącej aż 100 tys. żołnierzy, wyszkolonych na niemiecką modłę i zwerbowanych z północnych prowincji cesarstwa (Zhili, Shandong, Shanxi, Henan). Szacunki niemieckiego doradcy odnośnie do czasu potrzebnego na rekrutację i wyszkolenie żołnierzy były nieco ostrożniejsze, niż zakładał to Sheng Xuanhuai. Uważał bowiem, że cały proces powinien w najlepszym wypadku zabrać aż osiem miesięcy¹⁸. Na czele tak sformowanej siły bojowej miał stanąć zagraniczny dowódca. Jednocześnie do każdego z pododdziałów także miano przydzielić po jednym doradcy zza oceanu. Ich zadaniem było prowadzenie nadzoru nad szkoleniem żołnierzy¹⁹.

¹⁶ *Ibidem*, s. 4b.

¹⁷ Urząd (pełna nazwa: Biuro Rządowe ds. Prowadzenia Relacji z Wszystkimi Państwami, *Zongli geguo shiwu yamen*, 總理各國事務衙門) powołany w 1861 r. po podpisaniu przez Chiny pierwszej konwencji pekińskiej (1860 r.). Na jego powstanie naciskały zachodnie mocarstwa, chcące w ten sposób wymusić na Chinach oficjalne przyjęcie oraz respektowanie litery dotychczas podpisanych traktatów międzynarodowych. Zongli Yamen aż do końca swego istnienia (1901 r.) stanowił kanał, przez który przedstawiciele dyplomatyczni mocarstw mogli utrzymywać regularną komunikację z rządem chińskim.

¹⁸ *Zongli geguo shiwu yamen yu Hannagen wenda jielüe*, *Guangxu ershi nian shi yue chu yi ri* [Streszczenie rozmowy von Hannekena z Biurem Rządowym ds. Prowadzenia Relacji z Wszystkimi Krajami, 20. rok ery panowania Guangxu 1. dzień 10. miesiąca], [w:] QGCZRJS, t. 12, *juan* 23, s. 2b–3b.

¹⁹ *Hannagen tiaochen jielüe* [Streszczenie memorandum von Hannekena], [w:] QGCZRJS, t. 12, *juan* 23, s. 10b–11b.

Nie ma najmniejszych wątpliwości, że oba plany pośpiesznego wystawienia nowych sił pozostawały w ostrej sprzeczności z rzeczywistą sytuacją wojskową na froncie mandżurskim i aktualnym położeniem dyplomatycznym Chin. Nie sposób bowiem nie zauważyć, że nawet gdyby Berlin hipotetycznie przystał na tak śmiałą propozycję Pekinu, całe to przedsięwzięcie było niemożliwe do zrealizowania w ciągu zaledwie kilku miesięcy (w warunkach wojennych). Tym bardziej że po wkroczeniu Japończyków do Mandżurii wszystkie poważniejsze siły chińskie znajdowały się już w stanie rozsyпки – fakt, który *nota bene* nie umknął uwadze także i samego Sheng Xuanhuai²⁰. Również wspomniana wyżej propozycja zaprowadzenia systemu kolegialnego chińsko-niemieckiego dowództwa w poszczególnych pododdziałach nie miała większych szans na powodzenie. Dotychczasowe, na ogół negatywne, doświadczenia władz chińskich z zachodnimi doradcami czyniły nad wyraz trudną do pomyślenia perspektywę harmonijnej i efektywnej współpracy chińskich wojskowych z ich zamorskimi odpowiednikami. Na przeszkodzie stała nie tylko ogromna bariera językowa oraz kulturowa, ale i panujące po obu stronach zgoła odmienne wyobrażenia na temat oficerskiego etosu oraz społecznej roli wojskowego²¹. Nie powinno zatem dziwić, że w późniejszych latach właśnie z tego powodu ograniczono udział cudzoziemców wyłącznie do funkcji doradczych i dydaktycznych.

Rząd mandżurski, który w obliczu pogarszającej się z dnia na dzień sytuacji militarnej nie mógł pozwolić sobie na żadną chwilę zwłoki, prędko zaakceptował plan przedstawiony mu przez niemieckiego doradcę. Jednocześnie polecił Hu Yufenowi (胡燏棻), wówczas pełniącemu nadzór nad zaopatrzeniem dla sił chińskich walczących z Japończykami, by ten wraz z von Hannekenem wspólnie

²⁰ *Jin haiguan dao Sheng Xuanhuai zou, Guangxu ershi nian shi yue chuyi ri*, [w:] QGCZRJS, t. 12, *juan* 23, s. 4a.

²¹ Richard Smith, *The Employment of Foreign Military Talent: Chinese Tradition and Late Ch'ing Practice*, „Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society”, 15 (1975), s. 113–138. Obiekcje chińskich urzędników wzbudzał także niski poziom kompetencji prezentowany przez niektórych zagranicznych doradców, niekiedy wprost odwrotnie proporcjonalny do wysokości pobieranego przez nich wynagrodzenia. Innym źródłem tarć pomiędzy Chińczykami a zachodnimi ekspertami były nader liczne przypadki ingerencji ze strony tych drugich w sprawy wewnętrzne Państwa Środka. Zob.: *idem*, *Foreign Training and China's Self-Strengthening: The Case of Feng-huang-shan, 1864–1873*, „Modern Asian Studies”, 10 (1974), 2, s. 203, 211; David Pong, *Shen Pao-chen and China's Modernization in the Nineteenth Century*, Cambridge 1994, s. 182–190; Thomas Kennedy, *The Establishment of Modern Military Industry in China 1860–1868*, „Zhongyang Yanjiuyuan Jindai Shi Yanjiusuo Jikan” [Kwartalnik Instytutu Historii Nowożytnej Akademii Sinica], 4 (1974), 2, s. 823.

nadzorował całe przedsięwzięcie²². Decyzja Pekinu o przydzieleniu Hu jako chińskiego partnera dla zagranicznego eksperta należała do wybitnie nietrafionych. Między Niemcem a jego chińskim współpracownikiem prędko doszło do poważnych tarć, zogniskowanych wokół kwestii zakresu władzy każdego z nich. Dyspozycje, wydawane przez Hannekena w materii szkolenia i dysponowania środkami pieniężnymi, Hu Yufen odebrał jako próbę zawłaszczenia przez niego kompletnej kontroli nad powoli powstającą formacją. W swej korespondencji z rządem Chińczyk nalegał, aby nie powierzać cudzoziemcowi tak dużej władzy nad chińskimi żołnierzami. Na poparcie swej tezy przytaczał liczne przypadki z bliższych i odleglejszych dziejów Państwa Środka, mające w jego mniemaniu uzasadnić konieczność zachowania wzmożonej ostrożności wobec zagranicznych ekspertów wojskowych²³.

Ostatecznie ów niemiecki doradca został odsunięty na boczny tor (w lutym 1895 r. Zhang Zhidong²⁴ wystosował memoriał, w którym prosił o skierowanie Hannekena do szkolenia chińskich żołnierzy w prowincji Jiangsu), a większość założeń jego planu odrzucono. Główną przyczyną tego stanu rzeczy były monstrualne koszty wystawienia stutysięcznej armii, oszacowane przez Hu Yufena na ponad 40 mln taeli. Wdrożenie nawet skromniejszego wariantu tego planu, przewidującego wystawienie w pierwszym rzucie 30 tys. żołnierzy szkolonych przez 800 zagranicznych instruktorów²⁵, dalece przerastało ówczesne możliwości

²² *Junjichu dianji Hu Yufen yuzhi, Guangxu ershi nian shi yue shiba ri* [Cesarski edykt przesłany telegraficznie Hu Yufenowi przez Biuro Tajemnic Wojskowych, 20. rok ery panowania Guangxu, 18. dzień 10. miesiąca], [w:] QGCZRJS, t. 12, *juan* 24, s. 6a.

²³ *Guangxi anchashi Hu Yufen zou tongchou yangyuan Hannagen chengqing zhaomu yangjiang lianbing tianchuan gouxie gejie zhe, Guangxu ershi nian shi yue ershijiu ri* [Memoriał prowincjonalnego sędziego w Guangxi Hu Yufena o ogólnym planie zagranicznego eksperta von Hannekena proszącego o zwербowanie zagranicznego dowódcy, szkolenie żołnierzy, zwiększenie liczby okrętów i zakup uzbrojenia, 20. rok ery panowania Guangxu, 29. dzień 10. miesiąca], [w:] QGCZRJS, t. 13, Beiping 1932, *juan* 25, s. 4b–5a. Rzekomo zbyt duże wpływy von Hannekena odnotował także wspomniany wcześniej Sheng Xuanhuai. Zob.: *Sheng Xuanhuai dang'an ziliao xuanji* [Wybór materiałów archiwalnych dotyczących Sheng Xuanhuaia], opracowali i zebrali Xulu Chen, Tinglong Gu, Xi Wang, t. 3: *jiawu Zhong Ri zhanzheng shang xia* [wojna chińsko-japońska w roku *jiawu*, część pierwsza i druga], Shanghai 1982, s. 606.

²⁴ Zhang Zhidong (1837–1909) – jeden z czołowym urzędników chińskich w końcowym okresie panowania dynastii Qing. Od pierwszej połowy lat 80. XIX w. aż do 1907 r. kierował administracją kilku prowincji i regionów Chin (kolejno: Shanxi, Liangguang, Liangjiang, Huguang). W ostatnich latach swego życia został wyniesiony do godności członka Biura Tajemnic Wojskowych.

²⁵ *Guangxi anchashi Hu Yufen zou tongchou yangyuan Hannagen chengqing zhaomu yangjiang lianbing tianchuan gouxie gejie zhe, Guangxu ershi nian shi yue ershijiu ri*, [w:] QGCZRJS, t. 13, *juan* 25, s. 4b.

finansowe rządu. Przez następne kilka miesięcy Hu Yufen praktycznie samodzielnie nadzorował proces szkolenia nowej siły bojowej, która otrzymała nazwę Armii Uspokojenia (chiń. *Dingwu jun*, 定武軍). Rząd centralny niebawem polecił mu dalszą redukcję wydatków. W rezultacie nowo powstająca jednostka miała docelowo liczyć 5 tys. żołnierzy. Jako miejsce, w którym miała stacjonować, wybrano koszary w Machang (馬場). Jednak niebawem wszystkich żołnierzy przeniesiono do większego kompleksu nieopodal wsi Xiaozhan (小站), położonej około 70 km na południe od Tianjinu. Werbunek prowadzono na terenie prowincji Shandong, Henan oraz Zhili²⁶.

Podpisanie traktatu pokojowego z Japonią nie wpłynęło hamująco na tempo powstawania Armii Uspokojenia i do końca 1895 r. w jej szeregach służyło już 4750 żołnierzy i oficerów, zgrupowanych w dziesięciu *ying*²⁷. Pod koniec listopada Hu Yufen został oddelegowany do pełnienia nadzoru nad budową linii kolejowej relacji Tianjin–Fengtai (obecnie dzielnica Pekinu). Dalszy nadzór nad szkoleniem żołnierzy z Armii Uspokojenia powierzono Yuan Shikaiowi (袁世凱)²⁸, który to będzie odtąd nierozzerwalnie kojarzony z reformami wojskowymi, przedsięwziętymi w następnych latach przez dynastię Qing. Jednym z pierwszych zadań, jakie rząd centralny zlecił temu niespełna czterdziestoletniemu i ambitnemu urzędnikowi z Henanu, było zwiększenie liczebności jednostki do 7 tys. żołnierzy i oficerów. Ona sama została jednocześnie przemianowana na Nowoutworzoną Armię (chiń. *Xinjian lujun*, 新建陸軍)²⁹. Formalnie pozostawała ona pod kontrolą Biura Nadzoru nad Sprawami Wojskowymi, zaś decydujący głos w sprawach jej finansów

²⁶ Xinxia Lai, *Beiyang junfa shi* [Historia warlordów z klimi Północnego Oceanu], t. 1, Shanghai 2011, s. 93.

²⁷ *Ying* (營) – w dawnym wojsku chińskim nazwa podstawowej jednostki administracyjnej. Od 1904 r., wraz z przyjęciem nowej nomenklatury wojskowej dla zreformowanych jednostek wojska chińskiego, znaku tego używano na określenie batalionu piechoty, dywizjonu artylerii lub szwadronu kawalerii (wraz z odpowiednim prefiksem oznaczającym jeden z trzech rodzajów broni). Por.: TNA WO 33/454, s. 130, 145.

²⁸ Yijie Hou, *Yuan Shikai quanzhuan* [Pełna biografia Yuan Shikaa], Beijing 2003, s. 42.

²⁹ Pod koniec 1895 r. w skład Armii Uspokojenia wchodziło pięć *ying* piechoty (3 tys. żołnierzy), dwa *ying* artylerii (1 tys. żołnierzy) oraz po jednym *ying* kawalerii i saperów (kolejno 250 i 500 żołnierzy). Rząd centralny, nakazując rozbudowę Nowoutworzonej Armii, polecił sformowanie kolejnych dwóch *ying* piechoty oraz jednego kawalerii. Zob.: *Duban junwu chu Wang dachen yuanzou*, *Guangxu ershiyi nian shiyi yue ershi'er ri* [Pierwotny memoriał komisarza w Biurze Nadzoru nad Sprawami Wojskowymi Wanga (Wenshao), 21. rok ery panowania Guangxu, 22. dzień 11. miesiąca], [w:] *Xinjian lujun binglüe lucun* [Zachowane zapiski poświęcone planowaniu wojskowemu w Nowoutworzonej Armii], zebrał i opracował: Shikai Yuan (dalej: XLBL), Xiaozhan 1898, *juan* 1, s. 66–67.

należał do oficjeli zasiadających w resorcie finansów (chiń. *hubu* 戶部)³⁰. W ciągu kilku następnych lat Yuan zdołał wykorzystać nowo powstałą formację do rozbudowy własnej sieci *guanxi* (koneksji, powiązań). Liczni oficerowie Nowoutworzonej Armii otrzymali dzięki niemu możliwość zrobienia niekiedy zawrotnych karier w strukturach cesarskiej biurokracji oraz armii. Sam Yuan mógł zaś liczyć na wsparcie ze strony sztabu ekspertów w dziedzinie wojskowości, wykształconych i wypromowanych uprzednio pod jego patronatem. Bez ich pomocy Yuan Shikai, którego bezpośrednia styczność z wojskiem trwała stosunkowo krótko³¹, nie byłby w stanie z powodzeniem wdrażać ambitnych programów reform wojskowych³².

Z czasem zaczęły pojawiać się pierwsze namacalne rezultaty reform zaprowadzanych w szeregach Nowoutworzonej Armii. Yuan Shikai nie tylko zadbał o nabór odpowiednich rekrutów do służby w wojsku, ale i był w stanie zwiększyć transparentność systemu wypłaty żołdu. Ten zaczęto odtąd wypłacać żołnierzom pod ścisłym nadzorem specjalnych urzędników³³. Jednocześnie Yuan przykładał bardzo dużą wagę do kwestii dyscypliny wśród swoich podkomendnych³⁴. W jednym z dokumentów, stanowiącym zbiór pouczeń dla żołnierzy, Yuan napominał, że jedną z głównych powinności żołnierzy jest „ochranianie ludu” (chiń. *wei liangmin*, 衛良民³⁵). Jak dalej wyjaśniał, wszystko, co żołnierz posiadał (tj. jedzenie,

³⁰ Hong Zhang, *Yuan Shikai and the Significance of his Troop Training at Xiaozhan, Tianjin 1895–1899*, „The Chinese Historical Review”, 26 (2019), 1, s. 46.

³¹ Yuan, korzystając z rodzinnych koneksji, otrzymał w 1881 r. posadę oficerską w szeregach Armii Huai, w której służył do 1885 r. Zaś w początkowym okresie swojej rezydentury w Korei (1882–1885) został ponadto oddelegowany do nadzoru nad szkoleniem, niewielkiej eksperymentalnej jednostki sił koreańskich, wyposażonej w zachodnią broń. Por.: Jerome Ch’ en, *Yuan Shih-k’ ai 1859–1916. Brutus Assumes the Purple*, London 1961, s. 19; Mingde Lin, *Yuan Shikai yu Chaoxian* [Yuan Shikai a Korea], Taipei 1970, s. 30–31; Patrick Fuliang Shan, *Yuan Shikai: a Reappraisal*, Vancouver 2018, s. 29–30, 36, 38–39.

³² Szerzej o protegowanych Yuan Shikaia w strukturach Nowoutworzonej Armii: Fenghan Liu, *Xinjian lujun* [Nowoutworzona Armia], Taipei 1967, s. 103–125; Ping’an Ma, *Qingmo bianju zhong de Yuan Shikai jituan* [Grupa Yuan Shikaia podczas burzliwych wydarzeń końcowego okresu dynastii Qing], Fuzhou 2016, s. 25–34.

³³ Ralph Powell, *The Rise of the Chinese Military Power 1895–1912*, s. 78; Lai, *Beiyang junfa shi*, s. 114.

³⁴ Tym, co szczególnie unaocznilo Yuan Shikaiowi konieczność dbania o dyscyplinę w armii, były doświadczenia, które wyniósł z przebiegu niedawnej wojny japońsko-chińskiej (1894–1895). Odpowiedzialny wówczas za zaopatrzenie dla armii Yuan na własne oczy obserwował skutki stopniowego rozkładu armii chińskiej i mógł tylko beczynnym przyglądać się spustoszeniom poczynionym przez zdemoralizowanych żołnierzy chińskich. Por.: Liu, *Xinjian lujun*, s. 37.

³⁵ Termin *liangmin* oznacza właściwie wszystkich tych, którzy nie naruszają porządku publicznego i żyją w zgodzie z prawem oraz uświęconymi tradycją obyczajami. Zob.: Philip Kuhn, *Rebellion and its Enemies in Late Imperial China, Militarization and Social Structure 1796–1864*, Cambridge 1970, s. v.

odzież oraz żołąd), jest owocem ciężkiej pracy chłopów. Stąd oczywiste powinno być, że „żołnierz musi czynić wszystko, aby chronić lud. Chronić, nie nękać!”³⁶. Z kolei w przypadku pojawienia się sporu z cywilami, zamiast sięgać po broń, żołnierze powinni raczej dochodzić sprawiedliwości u lokalnych władz³⁷.

Jednak w większym stopniu niż czyniła to sumienność urzędników w wypłacaniu żołdu bądź umoralniające kazania Yuan Shikaia, za karność najprawdopodobniej odpowiadały drakońskie metody stosowane do jej wyegzekwowania. W tym celu Yuan korzystał z właściwego dla antycznej szkoły legistów³⁸ systemu nagród i kar³⁹. Na łączną liczbę 20 głównych paragrafów dotyczących przewidywanych kar za złamanie dyscypliny, aż w 18 przypadkach groziła kara śmierci (przez ścięcie głowy). Pośród nich dwa stanowiły o surowym zakazie nękania ludności cywilnej. Dekapitacja groziła nie tylko samym żołnierzom, którzy dopuściliby się tego występku (paragraf 11). Podobny los czekał także oficerów, którzy nie zareagowali w porę na poczynania swych podkomendnych (paragraf 18)⁴⁰. Kary cielesne (przekłucie uszu grotem strzały, bicie bambusowym kijem) były natomiast praktykowane w przypadku drobniejszych wykroczeń. Choć w późniejszych latach zabroniono ich stosowania w szeregach zreformowanej armii chińskiej, to w rzeczywistości ten zakaz był często ignorowany przez oficerów⁴¹. Pewne wyobrażenie o metodach stosowanych przez Yuana daje anegdota, którą po latach podzieliła się jedna z jego córek. Rzecz miała wydarzyć się około 1907 r., gdy jego kariera sięgnęła zenitu, a on sam był wówczas członkiem, stanowiącego czołowy organ decyzyjny w kraju, Biura Tajemnic Wojskowych (chiń. *Junjichu*,

³⁶ Cyt. za: *Xun bing yao yan* [Ważne słowa pouczenia dla żołnierzy], [w:] *Xunlian caofa xiangxi tushuo* [Szczegółowo ilustrowane szkolenie wojskowe oraz musztra], zebrał i opracował Qirui Duan, Xiaozhan 1899, *ce* 1, s. 11a. Nieco dalej Yuan dodawał, że napadanie na gospodarstwa ludności wiejskiej jest właściwie tym samym co ograbienie własnych rodziców z dobytku. *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Legizm, zwany też szkołą praw (chiń. *fajia*, 法家), jest jedną z doktryn filozoficzno-etycznych starożytnych Chin. Jej zwolennicy zakładali, że człowiek z natury jest samolubny i jedynie rozbudowany system nagród oraz kar jest w stanie wyzwolić w nim dążność do działań pożytecznych dla ogółu społeczeństwa.

³⁹ Jeszcze w okresie służby na terenie Korei predylekcja Yuana do wymierzania surowych kar swoim niezdiscyplinowanym podkomendnym przyniosła mu niechlubny przydomek „kata”. Shan, *Yuan Shikai*, s. 35.

⁴⁰ Cyt. za: XLBL, *juan* 3, s. 1a–2a.

⁴¹ W niektórych garnizonach (prowincje Shanxi, Guangdong, Jiangsu) odstępowano od stosowania kar cielesnych na rzecz osadzania w areszcie. TNA Foreign Office (dalej: FO) 371/33/13480, No. 82, Satow do Greya, 24 II 1906, Enclosure No. 2, Report on Canton Military Matters, s. 7; TNA FO 371/415/1040, No. 548, Jordan do Greya, 25 XI 1907, Enclosure No. 5, Chinese Changes Report, 15th November 1907, s. 10.

軍機處). Podczas jednej z niezobowiązujących rozmów Zhang Zhindong (張之洞), także zasiadający w tym szacownym gremium i mogący poszczycić się znaczącymi osiągnięciami w dziedzinie reform wojskowych, zapytał Yuan Shikaia o sekret jego sukcesów w materii szkolenia żołnierzy. Ów miał mu wówczas odpowiedzieć, że: „Zagadnienie szkolenia żołnierzy tylko wydaje się bardzo złożone. W rzeczywistości jest bardzo proste. Najważniejsze to wpoić [im] *bezwzględne posłuszeństwo wobec rozkazów* [podkreślenie w oryginale – M.N.]. My w jednej ręce trzymamy awanse i nagrody pieniężne, w drugiej dzierzymy miecz. Słuchający rozkazów otrzymają to pierwsze, zaś nieposłuszni zakosztują miecza”⁴².

Nawet jeśli ostrożnie założymy, że powyższa rozmowa wydarzyła się wyłącznie w głowie opowiadającej o niej Yuan Jingxue, faktem wciąż pozostaje, że wieści o drakońskich karach zarządzanych przez Yuan Shikaia prędko dotarły do Pekinu. Po zaledwie kilku miesiącach od objęcia posady w Xiaozhan został on postawiony w stan oskarżenia przez cesarskiego cenzora Hu Jinggui (胡景桂), który to zarzucał mu przetrzymywanie środków na wojsko i zasądzenie bezpodstawnych wyroków śmierci na swoich podkomendnych. Jego sprawę miał zbadać Mandżur Ronglu (榮祿), będący wówczas jednym z najważniejszych decydentów politycznych w kraju. Gdy tylko przybył do kompleksu koszarowego w Xiaozhan, Yuan Shikai natychmiast zarządził pokaz musztry. Widok nienagannie prezentujących się żołnierzy wywarł na Ronglu tak dobre wrażenie, że ten po powrocie do stolicy nie tylko oczyścił Yuana ze wszystkich zarzutów, ale i pochwalił jego bezkrytyczne oddanie służbie. Dodał przy tym, że w całym cesarstwie niewielu urzędników było równie utalentowanych jak on⁴³.

Wysiłki Xiangchenga⁴⁴ zostały wkrótce docenione przez rząd centralny. W lipcu 1897 r. został on wyniesiony do godności prowincjonalnego sędziego (chiń. *anchashi*, 按察使) w Zhili. Jednocześnie polecono mu kontynuowanie doczasowych obowiązków w związku ze szkoleniem Nowoutworzonej Armii⁴⁵. Słów uznania dla Yuan Shikaia nie kryli także zachodni obserwatorzy, którzy przyznawali, że siły znajdujące się pod jego nadzorem były nad wyraz karne i dobrze wyekwipowane. Jeden z nich uznał wręcz, że Nowoutworzona Armia była jedyną siłą w całych

⁴² Jingxue Yuan, *Wode fuqin Yuan Shikai* [Mój ojciec Yuan Shikai], [w:] *Wenshi ziliao xuanji* [Wybór materiałów literacko-historycznych], t. 74, Beijing 1981, s. 128–129.

⁴³ Hou, *Yuan Shikai quanzhuan*, s. 48–49.

⁴⁴ Xiangcheng (項城) był jednym z pseudonimów, pod którym był powszechnie znany Yuan Shikai. Nawiązywał on do jego rodzinnych stron w prowincji Henan.

⁴⁵ Shan, *Yuan Shikai*, s. 67.

Chinach, która przystawała do zachodnich standardów⁴⁶. W połowie 1899 r. Nowoutworzona Armia została włączona w struktury Armii Gwardyjskiej (chiń. *Wuwei jun*, 武衛軍). Choć jej głównym zadaniem była obrona stolicy i okolic, nowa formacja podporządkowywała jednemu dowództwu wszystkie znaczniejsze siły istniejące w północnych Chinach. Ich poziom wyszkolenia, uzbrojenia oraz dyscypliny panującej w szeregach był bardzo nierówny. Spośród wszystkich części składowych Armii Gwardyjskiej najlepiej prezentowała się Nowoutworzona Armia Yuan Shikaia, która odtąd funkcjonowała jako Armia Prawego Skrzydła (*Wuwei youjun*, 武衛右軍)⁴⁷. Sukcesy, które Yuan odnosił w szkoleniu powierzonych mu sił, zbiegły się z kolejnymi awansami w szeregach cesarskiej biurokracji. W grudniu 1899 r., ciesząc się przychylnością Cesarzowej Wdowy Cixi⁴⁸, został wyznaczony do objęcia urzędu gubernatora prowincji Shandong⁴⁹.

Zadanie to należało wprawdzie do bardzo niewdzięcznych, prowincja ta bowiem była w kilku ostatnich latach nawiedzana przez liczne klęski żywiołowe,

⁴⁶ Charles Beresford, *The Break-up of China*, London 1899, s. 273.

⁴⁷ Obok sił Yuana, w skład Armii Gwardyjskiej wchodziły: Armia Awangardy (*Wuwei qianjun*, 武衛前軍) Nie Shichenga (聶士成), Armia Lewego Skrzydła (*Wuwei zuojun*, 武衛左軍) Song Qinga (宋慶), Armia Ariergardy (*Wuwei houjun*, 武衛後軍) Dong Fuxianga (董福祥) oraz Armia Centrum (*Wuwei zhongjun*, 武衛中軍) pod dowództwem Ronglu. Nazwy wszystkich jednostek składowych nawiązywały do pięciu podstawowych kierunków wyróżnianych w dawnych Chinach (środek, jako najważniejszy ze wszystkich, także był traktowany jako kierunek). *Shangyu, Guangxu ershisi nian, ba yue* [Edykt cesarski, 24. rok ery panowania Guangxu, 8. miesiąc], [w:] *Guangxu chao donghua lu* [Zapiski z Donghua dla ery panowania Guangxu], zebrał i opracował Shoupeng Zhu, wyd. 2, Taipei 1963, s. 4222; *Ronglu zou, Guangxu ershisi nian, shi yue ershisi ri* [Memoriał Ronglu, 24. rok ery panowania Guangxu, 24. dzień 10. miesiąca], [w:] *ibidem*, s. 4265–4266. Zob. także: Krzysztof Gawlikowski, *Chiny wobec Europy. Reformy wojskowe w XIX w.*, Wrocław 1979, s. 192–195.

⁴⁸ Yuan pozyskał Cesarzową Wdowę Cixi w roli protektorki głównie dzięki przyłączeniu się we wrześniu 1898 r. do obozu przeciwników ugrupowania rządowego Lianga Qichao (梁啟超) i Kang Youweia (康有為). Wbrew obiegowym opiniom wydalenie obu radykalnych reformatorów nie oznaczało radykalnego zejścia Chin ze ścieżki przyjmowania zagranicznych nowinek technicznych oraz instytucjonalnych. Raczej był to rezultat właściwej chińskiej kulturze politycznej (także współczesnej) walki frakcji politycznych na szczytach władzy. Zawirowania polityczne w Pekinie nie wpłynęły hamująco na tempo implementacji programu reform wojskowych w Państwie Środka, co z zadowoleniem odnotowywali zagraniczni obserwatorzy. Podsumowując w 1901 r. przemiany w tej materii na przestrzeni lat 1895–1900, kpt Henry Leonard (U.S. Marine Corps), z nieskrywanym podziwem określił je mianem chińskiego *renesansu wojskowego*. Cyt. za: Henry Leonard, *Visit of the Allies to China*, „Journal of the Military Service Institution of the United States”, 29 (1901), 2, s. 55. Szerzej o tzw. 100 dniach reform cesarza Guangxu: Luke Kwong, *A Mosaic of the Hundred Days: Personality, Politics, and Ideas of 1898*, Cambridge, Mass. 1984. O roli Yuan Shikaia w tych wydarzeniach: Shan, *Yuan Shikai*, s. 72–88.

⁴⁹ Zastąpił na tym urzędzie chorągwanego Yuxiana (毓賢), którego przychylnie stanowisko wobec milicji tzw. „bokserów” zaowocowało ich licznymi napaściami na cudzoziemców (głównie Niemców) i ich mienie w Shandongu.

zaś dwaj jego poprzednicy zostali odwołani w wyniku nacisków dyplomatycznych zachodnich mocarstw. Jednocześnie w siłę rosły lokalne millenarystyczne ugrupowania religijne, które pod przykrywką legalnych oddziałów milicji (chiń. *tuilian*, 團練), zaczęły coraz częściej atakować miejscowych chrześcijan, uważanych przez nie za przyczynę wszelkich nieszczęść Państwa Środka. Niemniej nominacja była też dowodem wielkiego zaufania ze strony władz centralnych. Tym bardziej że nie zdawszy żadnego egzaminu urzędniczego⁵⁰, Yuan trafił do elitarnego – bo liczącego zaledwie kilkaset osób – grona czołowych urzędników w kraju. Świeżo upieczony gubernator, obejmując to stanowisko, zabrał ze sobą Armię Prawego Skrzydła, którą w następnych latach sukcesywnie rozbudowywał. Według danych zebranych przez tajwańskiego badacza Liu Fenghana w szeregach jednostki (wraz z zapleczem administracyjnym) w pierwszych latach po 1900 r. służyło 519 oficerów i 8409 żołnierzy (oraz 2541 kulisów przeznaczonych do prac fizycznych)⁵¹. Struktura organizacyjna Armii Prawego Skrzydła (patrz: Tabela nr 1), od czasu przybycia Yuan Shikaila w grudniu 1895 r., nie uległa zasadniczym zmianom.

Tabela nr 1. Struktura organizacyjna Armii Prawego Skrzydła (1900 r.)

Dowódca (<i>zongtong</i> , 總統)	Yuan Shikai (袁世凱)
lewe skrzydło piechoty (<i>budui zuoyi</i> , 步隊左翼)	Jiang Guiti (姜桂題) ¹
1. <i>ying</i> piechoty (<i>budui diyi ying</i> , 步隊第一營)	(jak wyżej)
2. <i>ying</i> piechoty (<i>budui di'er ying</i> , 步隊第二營)	Duan Zhigui (段芝貴)
1. <i>ying</i> artylerii (<i>paodui diyi ying</i> , 礮隊第三營) ²	Duan Qirui (段祺瑞)
prawe skrzydło piechoty (<i>bubing youyi</i> , 右翼步隊)	Wu Changchun (吳長純)
1. <i>ying</i> piechoty (<i>budui diyi ying</i> , 步隊第一營)	(jak wyżej)
2. <i>ying</i> piechoty (<i>budui di'er ying</i> , 步隊第二營)	Yang Rongtai (楊榮泰)
3. <i>ying</i> piechoty (<i>budui disan ying</i> , 步隊第三營)	Xu Bangjie (徐邦杰)
<i>ying</i> kawalerii (<i>madui ying</i> , 馬隊營)	Ren Yongqing (任永清)
<i>ying</i> saperów (<i>gongcheng ying</i> , 工程營)	Wang Shizhen (王士珍)
oddział taborów (<i>zizhong dui</i> , 輜重隊)	Zhang Xun (張勳)

⁵⁰ Dla Yuana biletom wstępu do szeregów cesarskiej biurokracji najprawdopodobniej było wykupienie tytułu urzędniczego. Hou, *Yuan Shikai quanzhuan*, s. 7–8.

⁵¹ Liu, *Wuwei jun*, s. 81.

¹ Dowódca każdego ze skrzydeł piechoty jednocześnie pełnił analogiczne obowiązki w pierwszym *ying* wchodzącym w skład tej jednostki.

² *Ying* artylerii był organizacyjnie podporządkowany lewemu skrzydłu piechoty. Złożony z dwóch pododdziałów: artylerii szybkostrzelnej (*kuaipao dui*, 快礮隊) i górskiej (*guoshanpao dui*, 過山礮隊). Źródło: Kefu Jiang, *Minguo junshi shi* [Wojskowa historia Republiki Chińskiej], t. 1, Chongqing 2009, s. 3–4; Liu, *Wuwei jun*, s. 76–81; Guogan Zhang, *Beiyang junfa de qiyuan* [Narodziny warlordów z klimu Północnego Oceanu], [w:] *Beiyang junfa shiliao xuanji*, zebrał i opracował: Chunhe Du, Binsheng Lin, Quanzheng Qiu, t. 1, Beijing 1981, s. 17; TNA FO 17/1334, No. 97, MacDonald do Marquess of Salisbury, 24 V 1898, Enclosure No. 2, Notes on the Organization of a Battalion in the Hsin Chien Lu-chün Army Corps, commanded by general Yüan Shih-kai.

Późną wiosną 1900 r. nad Państwem Środka zaczęły zbierać się czarne chmury. Mające quasi-religijny charakter i ostentacyjnie zapewniające o swojej lojalności wobec Qingów Milicje Zjednoczone w Powinności (chiń. *Yihetuan*, 義和團), zaczynały masowo wdzierać się do największych miast północnych Chin (w tym Pekinu), by następnie dokonywać samorzutnych ataków na cudzoziemców i niszczyć ich dobytek⁵². W wyniku panującego na szczytach władzy chaosu informacyjnego rząd mandzurski przez długi czas zwlekał z zajęciem jednoznacznego stanowiska wobec tzw. „bokserów”. W tym samym czasie mocarstwa, nie mając praktycznie żadnego rozeznania co do prawdziwych intencji rządu i obawiając się o życie zagranicznych rezydentów przebywających w Pekinie (w tym członków korpusu dyplomatycznego), pośpiesznie wyekspediowały do północnych Chin kilkutyśieczny oddział interwencyjny. Na drodze do stolicy stały potężne umocnienia – z fortem Dagu na czele. Ich załoga, z powodu przerwanej komunikacji telegraficznej, nie otrzymała od Biura Tajemnic Wojskowych żadnych jasnych rozkazów. Toteż wezwanie cudzoziemców do poddania fortyfikacji zostało zignorowane. Po upłygnięciu ultimatum te zostały prędko zdobyte przez zamorskich interwentów (17 VI 1900 r.). Nim do Pekinu dotarły pierwsze wiarygodne informacje o sytuacji w Dagu, czołowi decydenci polityczni – zgromadzeni w Zakazanym Mieście na konferencji pałacowej (19 VI 1900 r.) – potraktowali ten atak jako akt agresji. W konsekwencji Cesarzowa Wdowa Cixi – przeświadczona, że Chiny znajdują się w stanie niewypowiedzianej wojny z koalicją mocarstw i nie mogąc w żaden inny sposób zapanować nad terrorem ze strony bokerskich milicji – wydała edykt (21 VI 1900 r.), w którym oficjalnie uznała te ostatnie za legalną siłę zbrojną i nakazała lokalnym

⁵² Joseph Esherick, *The Origins of the Boxer Uprising*, Berkeley 1987, s. 275–301; Paul Cohen, *History in Three Keys: The Boxers as Event, Experience, and Myth*, New York 1997, s. 42.

władzom wspieranie ich we wszystkich działaniach⁵³. Sankcja legalności, udzielona bokserom przez rząd mandżurski prędko utwierdziła mocarstwa w przekonaniu, że zaistniały kryzys można rozwiązać jedynie w sposób siłowy. Armia Gwardyjska, okazjnie wspierana przez milicje bokserów, nie miała jednak większych szans w starciu z połączonymi siłami zamorskich interwentów. 15 VIII 1900 r. upadła obrona Pekinu, zaś Cesarzowa Wdowa Cixi musiała salwować się ucieczką do odległego Xi'anu (prowincja Shaanxi)⁵⁴.

Spośród wszystkich jednostek wchodzących w skład Armii Gwardyjskiej przetrwało tylko jej prawe skrzydło, które jako jedyne nie wzięło udziału w walkach przeciwko koalicji ośmiu mocarstw. Yuan Shikai – już od początku swoich rządów w Shandongu brutalnie zwalczający aktywność bokserów⁵⁵ – a także świadom faktu, że Nowoutworzona Armia nie miałaby szans w konfrontacji z siłami koalicji mocarstw – ostatecznie nie podporządkował się rozkazom płynącym z Pekinu i nie wyruszył na pomoc reszcie sił chińskich, walczących w sąsiedniej prowincji Zhili. Tłumacząc przełożonym w stolicy swoją bezczynność koniecznością obrony półwyspu Szantuńskiego, Yuan zawarł jednocześnie specjalne porozumienie z niektórymi gubernatorami chińskimi (chiń. *dongnan hubao*, 東南戶保). Prowincje, które do niego przystąpiły, zobowiązały się nie posyłać na północ kraju żadnych sił zbrojnych (gest, który z kolei bardzo docenili zamorscy interwenci). Ponadto Yuan Shikai wykorzystał równoległe czasowo zagrożenie niemiecką ekspansją na terenie zarządzanej przez siebie prowincji Shandong dla zwiększenia liczebności zreformowanego wojska pod swoją kontrolą. W tym celu zreorganizował oraz przezbrowił część (łącznie 20 *ying*; pozostałych żołnierzy zdemobilizowano) lokalnych sił wojskowych⁵⁶. Inicjatywa Yuana prędko doczekała się cesarskiej sankcji, a nowo

⁵³ David Pong, *To War or not to War: Decisions for War in Late Imperial China. 1870s–1900*, [w:] *Debating War in Chinese History*, ed. Peter Lorge, Leiden 2013, s. 219–231. Uzasadniając swoją brzemienneą w skutkach decyzję, Cixi wypowiedziała wtedy pamiętne słowa: „Chiny są skrajnie osłabione i pozostały nam jedynie serca oraz umysły ludzi. Jeśli je odrzucimy, czym zdołamy podtrzymać nasz kraj?” Cyt. za: Jung Chang [Zhang Rong], *Cesarzowa wdowa Cixi. Konkubina która stworzyła współczesne Chiny*, tłum. Anna Grałak, Kraków 2015, s. 359.

⁵⁴ Działania wojenne prowadzone podczas tzw. powstania bokserów zostały do tej pory szczegółowo opisane w wielu pracach naukowych. Do posiadających najsolidniejszą podbudowę źródłową należą: Dezheng Li, Weizhi Su, Tianlu Liu, *Ba guo lianjun qin Hua shi* [Historia inwazji koalicyjnej armii ośmiu mocarstw na Chiny], Jinan 1990; David Sibley, *The Boxer Rebellion and the Great Game in China: A History*, New York 2013.

⁵⁵ Szerzej o polityce Yuan Shikaja wobec milicji bokserów: Shan, *Yuan Shikai*, s. 89–96.

⁵⁶ *Chou xiang lian bing zhuoni banfa zhe*, *Guangxu ershiliu nian, san yue qi ri* [Środki rozważone w kwestii szkolenia żołnierzy i przygotowania żołdu, 26. rok ery panowania Guangxu, 7. dzień 3. miesiąca], [w:] *Yangshouyuan zouyi jiyao* [Przegląd memoriałów Ogrodu Pielęgniowania

powstała jednostka została przemianowana na Awangardę Armii Prawego Skrzydła (chiń. *Wuwei youjun xianfengdui*, 武衛右軍先鋒隊)⁵⁷. Metody szkolenia w nowo powstałej jednostce były takie same jak te, które obowiązywały w szeregach Armii Prawego Skrzydła⁵⁸.

Zagłada niemal całej, oprócz sił Yuan Shikaia (oraz do pewnego stopnia Dong Fuxianga), Armii Gwardyjskiej niewątpliwie umocniła jego pozycję w szeregach cesarskiej biurokracji. Najbardziej namacalnym tego wyrazem było powierzenie mu przez Cesarzową Wdowę Cixi misji kierowania administracją stołecznej prowincji Zhili. 11 XI 1901 r. został w tej sprawie ogłoszony specjalny edykt cesarski⁵⁹. Od 1871 r. – gdy Li Hongzhang objął gubernatorski fotel w Tianjinie – urząd ten, z powodu przybierającej z każdym rokiem na intensywności komunikacji z zagranicznymi posłami, należał do najważniejszych w całym kraju. Starszej daty badacze tłumaczyli, że Yuan, z racji zakresu swojej kontroli wojskowej nad prowincją Zhili i Pekinem, był naturalnym kandydatem na stanowisko gubernatora generalnego tejże prowincji⁶⁰. Opinia ta na pierwszy rzut oka wydaje się jak najbardziej zasadna, jako że pozostali czołowi dowódcy Armii Gwardyjskiej skończyli zdecydowanie gorzej niż Yuan. Nie Shicheng zginął podczas jednego ze starć z siłami koalicjantów. Ronglu, z racji swojej pozycji na dworze i rozkazu zablokowania pekińskiej dzielnicy poselskiej, trafił na „czarną listę” mocarstw. Song Qing miał już ponad 80 lat i podupadał na zdrowiu, zaś siły pod jego komendą zostały rozbite podczas niedawnych walk (nieodbitki wciągnął pod swoją komendę Ma Yukun, o czym będzie jeszcze mowa). Natomiast muzułmański dowódca Dong Fuxiang, którego żołnierze jeszcze przed dramatycznymi wydarzeniami z 1900 r. byli na Zachodzie okryci złą sławą⁶¹, musiał wycofać się do odległej prowincji Gansu.

Długowieczności (Yuan Shikaia)], zebrał i opracował Zuxian Shen, Xiangcheng [?] 1937 (dalej w tekście jako: YZK), *juan* 3, s. 3a–6a. Yangshouyuan (養壽園) był tytułem honorowym, nadanym Yuan Shikaiowi przez Cesarzową Wdowę Cixi. Nazwę tę nosił również jeden z pawilonów w wiejskiej posiadłości Yuana w Huanshangcun (洹上村; prowincja Henan).

⁵⁷ *Guibing Dongsheng ge ying zhuoni yingzhi xiangzhang zhe*, *Guangxu ershiliu nian, si yue shisi ri* [Wcielenie wszystkich oddziałów w prowincji Shandong i nakreślenie struktury organizacyjnej oraz regulacji dotyczących żołdu, 26. rok ery panowania Guangxu, 14. dzień 4. miesiąca], [w:] YZK, *juan* 4, s. 4a.

⁵⁸ Liu, *Xinjian lujun*, s. 328.

⁵⁹ Hou, *Yuan Shikai quanzhuan*, s. 83.

⁶⁰ Powell, *The Rise of the Chinese Military Power*, s. 126, 138.

⁶¹ W 1898 r. Charles Beresford pisał, że żołnierze pod komendą Dong Fuxianga nie tylko byli najbardziej niechlujnymi i niezdyscyplinowanymi spośród wszystkich, których widział w północnych Chinach, ale i dopuszczali się licznych napaści na zagranicznych rezydentów i równie często niszczyli ich mienie. Beresford, *The Break-up of China*, s. 274.

Jedynym urzędnikiem, który bezpośrednio po upadku Pekinu rozporządzał poważniejszymi siłami wojskowymi, a także cieszył się pełnym poparciem zagranicznych dyplomatów, był właśnie Yuan Shikai⁶².

Należy wszak mieć na uwadze, że wybór Yuana na wspomniane wyżej stanowisko w cesarskiej administracji – co zdążył udowodnić źródłowo Stephen MacKinnon – nie był wówczas tak oczywisty. Pod koniec 1900 r. obecność jego sił w Zhili była znikoma. Oprócz tego Ma Yukun (馬玉昆), dowodzący wówczas siłami Zielonej Flagi na terenie tej prowincji, zdołał pozbierać pozostałości po rozbitej w niedawnych walkach Armii Gwardyjskiej (siły Song Qinga, Ronglu oraz Nie Shichenga) i powołać na ich bazie siłę, której liczebność sięgała około 10 tys. żołnierzy. Ponadto w prowincji Gansu nadal przebywała muzułmańska armia Dong Fuxianga, której część dodatkowo pełniła funkcję eskorty dla uciekającej do Xi'anu cesarzowej wdowy. O decyzji powołania Yuan Shikaina na stanowisko naczelnika administracji prowincji Zhili najprawdopodobniej zdecydował fakt, że jedynie on dysponował nowoczesnie wyposażonymi i wystarczająco zdyscyplinowanymi siłami, które nie ucierpiały w trakcie niedawnego kryzysu i jednocześnie był akceptowalny dla zagranicznych przedstawicieli dyplomatycznych⁶³. Jako taki był użyteczny dla dynastii, przez pewien czas wręcz zdanej na łaskę mocarstw⁶⁴.

Dnia 7 IX 1901 r., po trwających ponad rok negocjacjach, Chiny podpisały traktat „o normalizacji stosunków” z mocarstwami⁶⁵. Warunki, jakie w nich postawili zwycięzcy, były o wiele sroższe od tych, które zaledwie kilka lat wcześniej Itō Hirobumi podyktował znokautowanemu cesarstwu w japońskim Shimonoseki. Oprócz obowiązku wypłacenia interwentom reparacji opiewających na zawrotną

⁶² Zachodni dyplomaci wychwalali zdecydowane działania Yuana, wymierzone jeszcze w 1899 r. przeciwko operującym w Shandongu zgrupowaniom bokserów. Z wyrazami uznania pisało o nim także na łamach reprezentującego brytyjski punkt widzenia „North China Herald”, Zob.: *North China Herald and Supreme Court and Consular Gazette*, nr 7 z 13 II 1901, s. 313; nr 16 z 17 IV 1901, s. 736; Hou, *Yuan Shikai quanzhuan*, s. 65.

⁶³ Należy również tutaj przypomnieć, że w okresie między lipcem 1900 r. a końcem 1901 r. aż 20 czołowych oficjeli w cesarstwie (posiadaczy pierwszej rangi urzędniczej), zamieszanych w wydarzenia z 1900 r., zostało trwale wydalonych ze służby w strukturach biurokracji. Kolejnych 26 zginęło z różnych powodów (śmierć w walkach, egzekucja zarządzona przez rząd, samobójstwo). Zob.: Jun Zhang, *Spider Manchu: Duanfang as Networker and Spindoctor of the Late Qing New Policies 1901–1911*, praca doktorska, University of California San Diego, San Diego 2008, s. 31–32.

⁶⁴ Stephen MacKinnon, *Power and Politics in Late Imperial China: Yuan Shikai in Beijing and Tianjin 1901–1908*, Berkeley 1980, s. 27–29.

⁶⁵ Pełny tekst traktatu dostępny w: *Treaties and Agreements*, s. 278–284.

kwotę 450 mln taeli (rozłożonych na okres 39 lat), Chiny zobowiązywały się do wyburzenia fortyfikacji w Dagu oraz pozostałych umocnień stojących na trasie pomiędzy Morzem Żółtym a Pekinem. Jednocześnie wydzielone punkty tego obszaru zostały oddane pod okupację wojskową mocarstw. Na wypadek ewentualnego wybuchu kolejnego kryzysu w północnych Chinach stacjonujące tam oddziały miały za zadanie zapewnić możliwie prędką i nieskrępowaną ewakuację swoich rezydentów z Pekinu⁶⁶. Państwo Środka objęto ponadto dwuletnim zakazem (w praktyce nieegzekwowanym) importowania broni i amunicji, a także wszelkich maszyn i narzędzi służących do ich produkcji.

Zapisy tzw. protokołu boksterskiego mocno ugodziły w – już od kilku dekad stopniowo ograniczaną przez zapisy tzw. nierównoprawnych traktatów – suwerenność Chin. Rządzący krajem Mandżurowie, w jeszcze większym stopniu niż miało to miejsce po przegranej wojnie z Japonią, zdali sobie sprawę z konieczności podjęcia zakrojonych na dużą skalę reform wojskowych. Wówczas w Chinach jedynie siły Yuan Shikajia w Shandungu i Zhili oraz niewielka jednostka formowana niezależnie w Hubei przedstawiały jakąkolwiek wartość bojową⁶⁷. W lipcu 1901 r. jako pierwsi z inicjatywą wystąpili: gubernator generalny regionu Liangjiang (prowincje Jiangsu, Jiangxi i Anhui) – Liu Kunyi (劉坤一) oraz zawiadujący administracją Huguang (prowincje Hubei i Hunan) – Zhang Zhidong (張之洞). Obaj, powołując się na mądrości i precedensy zawarte w dziełach antycznych klasyków, uzasadniali konieczność znacznych zmian instytucjonalnych. Swoje propozycje zawarli w czterech punktach.

W pierwszej kolejności reformatorzy postulowali konieczność stworzenia na terenie całego kraju sieci nowoczesnych szkół cywilnych oraz wojskowych. Następnie na celowniku obu oficjeli znalazł się system tradycyjnych egzaminów wojskowych. Te, jak argumentowali, już dawno przestały być miarodajnym

⁶⁶ Jeszcze dziesięć lat później, w momencie wybuchu rewolucji *Xinhai* (1911 r.), w północnych Chinach stacjonowało 5428 żołnierzy i oficerów z łącznie dziewięciu państw, z których ponad połowa pochodziła z Wielkiej Brytanii oraz jej posiadłości kolonialnych (pod koniec 1903 r. łączna liczba zagranicznych sił w północnych Chinach wynosiła 9178 oficerów i żołnierzy). TNA FO 17/1653, Director of Military Operations do Under Secretary of State for Foreign Affairs, 23 III 1904, Enclosure No. 1, Intelligence Diary for the Period Ending 24th November, 1903, s. 303; TNA FO 371/1088/50203, No. 463, Jordan do Greya, 28 XI 1911, Enclosure No. 1, Statement showing Strength and Distribution of Foreign Troops in North China, corrected to November 1, 1911, s. 1.

⁶⁷ Szerzej na temat reform wojskowych w prowincji Hubei na przestrzeni ostatnich lat XIX w.: Powell, *The Rise of the Chinese Military Power*, s. 69–71; Yunfeng Su, *Zhongguo xiandaihua de quyuan yanjiu: Hubei sheng, 1860–1916* [Regionalne badania nad modernizacją w Chinach: prowincja Hubei, 1860–1916], Taipei 1982, s. 238–242.

narzędziem do ewaluacji kompetencji w tej dziedzinie, wobec czego powinny zostać zniesione. W dalszej kolejności zalecano, aby analogiczny system egzaminów cywilnych został poddany gruntownej reformie. Na koniec obaj urzędnicy zaproponowali, by władze centralne i prowincjonalne zaczęły posyłać zdolnych uczniów na zagraniczne studia⁶⁸.

Jeszcze na kilka dni przed podpisaniem brzemiennego w skutki traktatu o normalizacji stosunków dyplomatycznych z koalicją mocarstw, Cesarzowa Wdowa zatwierdziła memoriał złożony jej przez Zhanga oraz Liu. W rezultacie, w ciągu kilku dni między końcem sierpnia a początkiem września 1901 r. ogłoszone zostały trzy edykty cesarskie. Postanowienia pierwszego z nich (29 sierpnia) zrywały z wielowiekową praktyką i nakazywały zniesienie tradycyjnych egzaminów wojskowych. W drugim (1 września) władze uznawały wartość nowoczesnej edukacji wojskowej i poleciły wszystkim gubernatorom, aby ci podjęli zdecydowane działania na rzecz powołania szkół wojskowych na terenie administrowanych przez nich prowincji. Następnego dnia ukazało się kolejne rozporządzenie, w którym wzywano władze prowincjonalne do przeprowadzenia reorganizacji znajdującego się pod ich jurysdykcją wojska. W jej ramach wszystkie jednostki stacjonujące na terenie danej prowincji miały być przydzielane do jednej z trzech nowych formacji: Armii Regularnej (chiń. *changbei jun*, 常備軍), Armii Rezerwowej (chiń. *xubei jun*, 續備軍) oraz Armii Porządkowej (chiń. *xunjing jun*, 巡警軍)⁶⁹. Najlepsi i najbardziej obiecujący żołnierze trafiali do pierwszej grupy. Pozostałe dwie kategorie miały stanowić tymczasowe refugium dla tych, którzy nie przejawiali większej wartości na polu walki⁷⁰.

Spośród tych trzech edyktów jedynie pierwszy nie niósł ze sobą znaczących zmian jakościowych. W momencie jego ogłoszenia na terenie całego kraju funkcjonowało już osiem przygotowawczych szkół wojskowych (chiń. *wubei xuetaang*, 武備學堂) o różnym poziomie kształcenia⁷¹. Stąd jego treść można rozumieć raczej

⁶⁸ *China's Response to the West: A Documentary Survey, 1839–1923*, zebrali i opracowali John King Fairbank, Ssu-yü Teng, wyd. 3, Cambridge, Mass. 1982, s. 196–197.

⁶⁹ *Qing shilu* [Prawdziwe zapiski dynastii Qing], t. 57: *Dezong jing huangdi shilu* [Prawdziwe zapiski z ery panowania cesarza Guangxu], red. Baochen Chen, wyd. 2, Beijing 1987, *juan* 485, s. 15, 19, 20.

⁷⁰ Powell, *The Rise of the Chinese Military Power*, s. 133–135.

⁷¹ Jeszcze przed 1900 r. w Chinach funkcjonowało łącznie 12 szkół wojskowych. Zniszczenia wojenne spowodowane inwazją armii koalicyjnej oraz trudna sytuacja finansowa w niektórych prowincjach walnie przyczyniły się do zamknięcia w latach 1900–1902 czterech z nich (Tianjin, Jilin, Taiyuan, Xi'an). Najbardziej bolesna była utrata najstarszej i największej kuźni talentów wojskowych

jako nadanie ogólnokrajowego zasięgu dotychczas prowadzonym programom oddolnych reform wojskowych. Jednocześnie cesarska proklamacja była swego rodzaju napomnieniem pod adresem wszystkich tych gubernatorów, którzy jeszcze nie podjęli do tej pory żadnych działań w tej materii. Daleko większe znaczenie miało zerwanie z wielowiekową tradycją egzaminów wojskowych. U progu XX w. sprowadzały się one wyłącznie do sprawdzania tężyzny fizycznej oraz cytowania wyimków z dzieł klasycznych chińskich teoretyków wojskowości. Kluczowe w tym przypadku było oparcie głównego kanału doboru utalentowanych jednostek do służby publicznej na zupełnie nowych fundamentach. Od tej pory możliwość zrobienia kariery w strukturach wojska była domyślnie uwarunkowana posiadaniem dyplomu którejs z nowoczesnych szkół wojskowych. Dotychczas niepodzielnie panujące w szkolnych programach nauczania dzieła antycznych filozofów i kroniki historyczne musiały bezpowrotnie utracić palmę pierwszeństwa na rzecz nowych dziedzin nauki. Jednocześnie uczący się w murach nowo powstałych instytucji młodzi Chińczycy zostali otwarci na oddziaływanie szerokiego spektrum nowych idei społecznych oraz politycznych. Skutki tego niezwykle uwrażliwiającego doświadczenia są trudne do przecenienia.

W odniesieniu do ostatniego z rozporządzeń, dotyczącego reorganizacji prowincjonalnych sił lądowych, postronny obserwator mógłby odnieść wrażenie, że jej całokształt sprowadzał się w zasadzie tylko do kosmetycznych zmian w nomenklaturze wojskowej. I choć prawdą będzie, że w wielu zakątkach cesarstwa powyższa reforma została wdrożona w sposób bardzo powierzchowny, jej głównym celem była przynajmniej częściowa unifikacja patchworkowej zbieraniny rozlicznych formacji, odznaczających się niekiedy jaskrawo różnym poziomem wyszkolenia, uzbrojeniem czy wręcz rzeczywistymi stanami etatowymi. Jednostki przypisane do pierwszej z trzech kategorii w następnych latach stały się załączkiem prowincjonalnych sił Nowej Armii (o której będzie jeszcze mowa; chiń. *xinjun*, 新軍), będącej w linii prostej jedną z antecedencji sił lądowych obu współcześnie istniejących państw chińskich.

Po ogłoszeniu wspomnianych wcześniej edyktów reformatorskich z przełomu sierpnia i września 1901 r. prowincjonalne administracje podjęły działania na rzecz

w Chinach, ulokowanej w Tianjinie. W lipcu 1900 r. uległa ona zniszczeniu po udanym szturmie sił koalicyjnych na umocnienia miejskie. Por.: Jianhua Wang, *Banshi xiongtu: wan Qing junshi jiaoyu xiandaihua de lishi jin Cheng* [Półwiecze ambitnych planów: Historyczny proces modernizacji edukacji wojskowej w końcowym okresie dynastii Qing], Nanjing 2004, s. 105.

powołania lokalnych sił Armii Regularnej. Lokalni urzędnicy, zawiadujący reformami wojskowymi, dokonywali tego na ogół, rozwiązując dotychczas istniejące formacje i przeprowadzając zaciąg świeżego rekruta, bądź poprzez selekcję najlepszych żołnierzy, a następnie przypisanie ich nowo powstałym jednostkom. Niemniej efekty tych działań prezentowały w poszczególnych prowincjach bardzo nierówny poziom. Na taki stan rzeczy złożyły się rozmaite czynniki natury personalnej, finansowej czy nawet geograficznej⁷². Brak jednolitych regulacji i standardów dotyczących rozmaitych aspektów funkcjonowania armii i wspierającej jej infrastruktury źle wróżył rozpoczętemu po „krajowym kryzysie roku *gengzi*” (chiń. *gengzi guonan*, 庚子國難)⁷³ programowi rewitalizacji chińskich sił lądowych. Istniało uzasadnione ryzyko, że podzieli on smutny los poprzednich tego rodzaju inicjatyw, które do tej pory podejmował rząd chiński bądź prowincjonalni gubernatorzy.

Jedynym skutecznym rozwiązaniem tego problemu było podjęcie działań na rzecz skupienia większej władzy wojskowej w rękach Pekinu. Ich rezultatem było powołanie 4 XII 1903 r. Biura ds. Szkolenia Wojska (chiń. *Lianbingchu*, 練兵處). Na jego czele postawiono szarą eminencję cesarskiego dworu – księcia Qing Yikuanga (慶親王奕劻)⁷⁴. Jego obecność na tym stanowisku nie miała najmniejszego związku z posiadaną wiedzą czy doświadczeniem w materii wojskowości, ponieważ ten mandżurski arystokrata z cesarskiego klanu (w linii prostej prawnuk cesarza Qianlonga) znacznie lepiej odnajdywał się w świecie pałacowych intryg i walk pomiędzy frakcjami politycznymi. Jego nominacja była związana przede wszystkim z potrzebą objęcia przez dynastię ściślejszej kontroli nad nowo powstałą instytucją, która w dziedzinie reform wojskowych powoli zaczęła przejmować kompetencje Ministerstwa Wojska (chiń. *bingbu*, 兵部). Jej prawdziwym *spiritus*

⁷² Bardzo jaskrawy przykład stanowią prowincje Hunan oraz Anhui, których mieszkańcy od wieków uchodzili za bardzo bitnych. Niemniej liczne klęski elementarne oraz brak środków finansowych sprawiły, że do momentu wybuchu rewolucji Xinhai (10 X 1911 r.) administracje obu prowincji były w stanie wystawić tylko po jednej (na dodatek mocno wybrakowanej) brygadzie mieszanej. W nad wyraz zaś ubogim Yunnanie, dzięki staraniom będącego gorącym zwolennikiem reform Xilianga oraz sztabu chińskich absolwentów tokijskiej akademii oficerskiej (jap. *Rikugun Shikan Gakkō*, 陸軍士官学校) udało się z powodzeniem wystawić jedną (19.) dywizję. Fenghan Liu, *Xinhai Geming qianhou quan guo junshi tuibian* [Transformacja wojskowa na terenie całego kraju podczas Rewolucji Xinhai], [w:] *Xinhai Geming yu ershi shiji de Zhongguo* [Rewolucja Xinhai a dwudziestowieczne Chiny], red. Zhongguo Shixuehui, t. 1, Beijing 2002, s. 153, 157, 158.

⁷³ Tak w chińskiej komunikacji rządowej określano w sposób zbiorczy tragiczne wydarzenia z roku *gengzi* (tj. ruch tzw. bokserów oraz inwazję armii koalicji na północne Chiny), który zgodnie z tradycyjnym sześćdziesięcioletnim cyklem kalendarzowym rozpoczął się 31 I 1900 r.

⁷⁴ Krótki biogram Yikuanga dostępny w: Arthur Hummel, *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, t. 2, Washington 1943, s. 964–965.

movens był Yuan Shikai, pełniący funkcję zastępcy Yikuanga. Na analogicznym stanowisku osadzono ambitnego Mandżura z Hubei – Tieliana (鐵良).

W ciągu kilku następnych lat sztab ekspertów z otoczenia Yuan Shikaia nakreślił szereg regulacji, mających na celu dalszą unifikację formowanych w różnych zakątkach cesarstwa jednostek Armii Regularnej. Objęła ona takie aspekty funkcjonowania armii, jak standardy szkolenia, edukacja wojskowa, warunki pełnienia służby, wyposażenie żołnierzy oraz używana nomenklatura wojskowa⁷⁵.

Biuro ds. Szkolenia Wojska nie musiało rozpoczynać swoich prac od podstaw, bowiem część regulacji była w istocie powtórzeniem tych, które dotychczas obowiązywały w szeregach jednostek formowanych od 1895 r. przez Yuan Shikaia. Dotyczyło to w szczególności zasad dotyczących rekrutacji oraz warunków służby w Nowej Armii. Treść regulaminu zatwierdzonego przez Pekin jeszcze w lutym 1902 r. wyraźnie wskazuje, że zamierzano pozyskać przede wszystkim przedstawicieli szanowanych warstw społecznych. Zgodnie z nimi każdy rekrut powinien mieć nie mniej niż 20 i nie więcej niż 25 lat. Wymagana była także odpowiednia kondycja fizyczna. Od każdego kandydata do służby oczekiwano bowiem, że będzie w stanie podnieść ciężar o masie 50 kg i przebiec 10 km w ciągu jednej godziny. Osoby o słabowitej posturze, mające mniej niż 157 cm wzrostu⁷⁶, niedowidzące, bądź u których wykryto fizyczne defekty – nie były przyjmowane do służby. Odpowiednie walory fizyczne nie stanowiły jednak wyłącznego kryterium, pod którego kątem oceniano wartość potencjalnych rekrutów. Równie duży nacisk był kładziony na to, by wykazywali się oni odpowiednimi cechami charakteru i sposobem bycia. Preferowani byli chłopcy synowie z dobrych rodzin (chiń. *liangjia zidi*, 良家子弟), którzy nie weszli w przeszłości w żaden konflikt z prawem. Odrzucani zaś byli palacze opium oraz osoby o słabym kręgosłupie moralnym.

W teorii zaciąg do szeregów Nowej Armii był dobrowolny, jednak w przypadku braku wystarczającej liczby rekrutów odwoływano się do przymusowego poboru. W związku z tym lokalne władze były zobowiązane do przeprowadzenia w poszczególnych wsiach spisu osób spełniających wymagane w regulaminie

⁷⁵ Treść tych regulacji jest dostępna w: The National Archives and Records Administration, General Records of the Department of State, Numerical and Minor Files, 1906–1910 (dalej: NARA GRDS NMF, 1906–1910), 2106/2-5, Henry Leonard, U.S.M.C., *The Chinese Army*, s. 20–98.

⁷⁶ Nieco bardziej liberalne zasady odnośnie do przepisowego wzrostu stosowano w południowych prowincjach Chin, gdzie zezwalano, aby do służby przyjmowani byli rekruci mający 152 cm wzrostu. Zob.: *Da Qing Guangxu xin faling* [Nowe prawa i rozporządzenia cesarza Guangxu z Wielkiej Dynastii Qing], zebrał i opracował Shangwu Yishuguan Bianyisuo, Shanghai 1910, *juan* 14, *junzheng* [administracja wojskowa], s. 58a–58b.

kryteria. Gdy na terenie danego powiatu był prowadzony zaciąg do wojska, figurujące w lokalnych rejestrach osoby musiały stawić się w wydzielonych punktach poboru celem przejścia przez proces dalszej selekcji⁷⁷. Jako że wciąż nie dysponowano wystarczająco rozbudowanymi i efektywnymi środkami przymusu administracyjnego, proces selekcji rekrutów tymczasowo pozostawiano w rękach wiejskiej starszyny. W praktyce niejednokrotnie prowadziło to do nadużyć z ich strony. Przykładowo w raporcie z 1905 r., dotyczącym sytuacji panującej w Changzhou (prowincja Zhili) pojawiły się skargi na nieuczciwe praktyki, do których miała uciekać się ludność wiejska: „Ponieważ ostatnim razem liczba poborowych do służby w armii była stosunkowo duża, a czas na wywiązanie się z zadania dobiegał końca, wójtowie nie mieli czasu na staranną selekcję, więc wybierali na chybił trafił. [...] Jeśli trafili się rekruci, którzy nie spełniali wojskowych wymogów, należało dostarczyć uzupełnienia. Koszty wiążące się z posłaniem rekruta [do punktu selekcji – M.N.] były zbyt wysokie jak na możliwości wójtów, zatem ci obłożyli nimi ludność wiejską. Trafiali się chłopi, którzy nie byli w stanie dostarczyć odpowiednich rekrutów. Zatem zbierali pieniądze, aby takich nająć [...]. Niektórzy bezwstydni wójtowie próbowali na tym skorzystać, żeby się wzbogacić”⁷⁸.

Problemy wynikające z silnie zdecentralizowanego systemu prowadzenia poboru do zreformowanego wojska zostały także odnotowane w spisanej w 1911 r. *Kronice 4. Dywizji*. Jej anonimowy autor utyskiwał nad tym, że w pierwszych latach istnienia jednostki proces rekrutacji przebiegał nad wyraz opornie: „Chłopi oglądali się na innych i nie garnęli do służby w armii. Nawet zamożniejsze rodziny przerzucały [obowiązek – M.N.] na innych, podczas gdy ubogie gospodarstwa próbowały się na tym wzbogacić. Stąd pojawił się proceder najmowania [do służby w armii – M.N.] osób fałszywie podających się za tutejsze”⁷⁹. Zjawisko to nie miało charakteru odosobnionego, skoro w regulacjach dotyczących zaciągu do armii pojawił się nawet specjalny zapis, zgodnie z którym zabraniano posyłać do punktów selekcji poborowych „włóczęgów i żołnierzy zbiegłych ze służby” (chiń. *yumin kuiyong*, 遊民潰勇)⁸⁰. Dopiero wraz z uformowaniem się w niektórych powiatach

⁷⁷ *Ibidem*, s. 58b.

⁷⁸ Cyt. za: *Beiyang gongdu leizuan* [Tematycznie skompilowane dokumenty z okręgu Północnego Oceanu], zebrał i opracował Houci Gan, t. 4, wyd. 2, Taibei 1966, s. 39–40.

⁷⁹ Cyt. za: *Di si zhen zhen zhi* [Kronika 4. Dywizji], [w:] *Qingmo xinjun bianlian yange* [Historia formowania Nowej Armii w końcowym okresie dynastii Qing], red. Zhongguo Shehui Kexue Yuan Jindai Shi Yanjiusuo (dalej: QXBY), Beijing 1978, s. 115.

⁸⁰ Cyt. za: *Da Qing Guangxu xin faling*, zebrał i opracował Shangwu Yishuguan Bianyisuo, *juan 14, junzheng*, s. 58b.

provincji Zhili odpowiedniego zaplecza administracyjnego, proces pozyskiwania nowych rekrutów do służby w Nowej Armii w tym zakątku cesarstwa zaczął funkcjonować dosyć sprawnie⁸¹.

Służba czynna w szeregach Nowej Armii trwała trzy lata, a po jej zakończeniu żołnierz był kierowany do rezerwy pierwszego stopnia. W tym czasie był on powoływany na organizowane dwa razy w roku miesięczne przeszkolenie, podczas którego otrzymywał pełny żołd. Po upływie kolejnych trzech lat następowało przeniesienie do rezerwy drugiego stopnia, trwającej tym razem cztery lata. Także i w tym przypadku rezerwiści byli zobowiązani do stawienia się na okresowych ćwiczeniach. Choć pierwsze przeszkolone rezerwy zaczęły się pojawiać już w 1906 r., to w następnych latach tempo ich kreacji było bardzo powolne. Według danych rządowych pod koniec 1910 r. we wszystkich prefekturach prowincji Zhili, na terenie której rezultaty dotychczasowych reform wojskowych były najbardziej widoczne, mieszkało tylko 12 700 rezerwistów gotowych – na wypadek mobilizacji powszechnej – do służby w jednostkach Nowej Armii⁸². Ten stan rzeczy wynikał z kilku czynników. Przede wszystkim dążono do pozyskania jak największych oszczędności pieniężnych, bowiem rosnące z każdym rokiem wydatki na cele wojskowe uniemożliwiały w wielu prowincjach utrzymanie dużych mas rezerwistów. Ponadto część żołnierzy po ukończeniu okresu służby czynnej była kierowana do zreformowanych jednostek policji bądź obrony terytorialnej (chiń. *xunfangdui*, 巡防隊)⁸³. Powstałe w szeregach ubytki poszczególni gubernatorzy byli w stanie uzupełnić jedynie do pewnego stopnia. Dość liczne były także przypadki samodzielnych przenosin rezerwistów do innych prowincji i zaciągu do lokalnych jednostek Nowej Armii. Innym z kolei wydłużano okres służby do czterech lat⁸⁴. W przypadku prowincji Zhili pula dostępnych rezerw została dodatkowo uszczuplona w wyniku powołania na początku 1911 r. nowej brygady

⁸¹ TNA FO 371/214/40876, No. 504, Jordan do Greya, 29 X 1907, Enclosure No. 1, Pao-ting-fu Camps, s. 10–12.

⁸² TNA FO 371/1088/11130, No. 100, Jordan do Greya, 3 III 1911, Enclosure No. 1, Report No. 3/1911, s. 2; *Zhili zongdu Chen Kuilong zou, Xuantong er nian, shi yue ershijiu ri* [Memoriał gubernatora generalnego Zhili Chen Kuilonga, 2. rok ery panowania Xuantonga, 29. dzień 10. miesiąca], [w:] QXBY, s. 146.

⁸³ TNA FO 371/859/1148, No. 482, Jordan do Greya, 22 XII 1909, Enclosure 1., The Chinese Army, changes during 1909, s. 41.

⁸⁴ *Lujun huncheng xie tonglingguan Yang Shande zhi lujunbu baogao, Xuantong er nian qi yue chu qi ri* [Raport dowódcy brygady mieszanej Yanga Shande do Ministerstwa Armii, 2. rok ery panowania Xuantonga, 7. dzień 7. miesiąca], [w:] QXBY, s. 226.

mieszanej stacjonującej w Langfang⁸⁵. Powodem jej sformowania był odpływ znacznych sił wojskowych do prowincji mandżurskich celem wzmocnienia ich stanu obronności. Szeregi tej jednostki składały się częściowo z powołanych ponownie pod broń rezerwistów mieszkających na terenie Zhili. Pewne środki zaradcze podjęto tylko w przypadku dywizji Gwardii Pałacowej (chiń. *jinweijun*, 禁衛軍), gdzie proces kreacji rezerw planowano przyspieszyć przez skrócenie okresu służby czynnej z trzech do dwóch lat⁸⁶. Niestety realizację tego planu przerwał wybuch rewolucji republikańskiej w październiku 1911 r.

Kolejną istotną cezurą w procesie przemian wojskowych w Chinach u schyłku panowania dynastii Qing był przełom 1903/1904 r. Wówczas to kryzys w relacjach rosyjsko-japońskich zaczął przybierać na sile. Perspektywa walnej konfrontacji pomiędzy obydwojma państwami, której wynik najprawdopodobniej miał się rozstrzygnąć na polach Mandżurii, stanowiła ogromne zagrożenie dla Chin i rządzącej nimi dynastii Qing. Nie tylko bezpardonowo naruszałaby ona ich niezawisłość, ale stwarzałaby również ryzyko wciągnięcia kraju w konflikt, w najgorszym zaś wypadku groziła utratą rodowej ojczyzny Mandżurów. W styczniu 1904 r. Yuan Shikaiowi udało się przekonać Cesarzową Wdowę do zwiększenia liczebności zreformowanych sił w północnych Chinach do 60 tys.⁸⁷ Wydana przez nią zgoda dała początek temu, co jest zwyczajowo określane w literaturze naukowej jako Armia Północnego Oceanu (chiń. *Beiyang jun*, 北洋軍). Jej poszczególne dywizje otrzymały strukturę organizacyjną opartą w znacznej mierze na japońskich wzorcach (patrz: Tabela nr 2)⁸⁸.

⁸⁵ *Chen Kuilong zhi lujunbu dian, Xuantong san nian zheng yue, ershi'er ri* [Telegram Chen Kuilonga do ministerstwa armii, 3. rok ery panowania Xuantonga, 22. dzień 1. miesiąca], [w:] QXBY, s. 147.

⁸⁶ TNA FO 371/875/43190, No. 408, Müller do Greya, 11 XI 1910, Enclosure No. 1, Imperial Guards (Report No. 10/1910), s. 1.

⁸⁷ W tym samym czasie na tereny graniczące od południa z Mandżurią wysłano (ku nieskrywanemu oburzeniu Sankt Petersburga) 18 tys. żołnierzy Armii Regularnej. Zob.: *Mr. Conger to Mr. Hay, 4 III 1904*, [w:] *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, China 1904*, Washington 1905, s. 128; *Mr. Conger to Mr. Hay, 30 III 1904*, [w:] *ibidem*, s. 132; *Mr. Hay to Mr. Conger, 29 IV 1904*, [w:] *ibidem*.

⁸⁸ Pewne różnice zaznaczały się w odniesieniu do organizacji dywizyjnego pułku artylerii. W dywizji japońskiej w jego skład wchodziły cztery dywizjony artylerii (po dwa: artylerii polowej i górskiej). Natomiast regulacje chińskie przewidywały w tej kwestii tylko trzy dywizjony. Domyślnie chiński pułk artylerii miał składać się z dwóch dywizjonów artylerii polowej i jednego artylerii górskiej. Wyjątek czyniono dla dywizji formowanych w górzystych prowincjach, gdzie ten stosunek miał być odwrotny. W praktyce także i tutaj dochodziło do odstępstw, bowiem w Yunnanie wszystkie trzy dywizjony 19. pułku artylerii były wyposażone w działa górskie. Dane o organizacji pokojowej

Tabela 2. Organizacja pokojowa dywizji Nowej Armii

	Oficerowie	Żołnierze i podoficerowie	Niekombatanci	Konie	Muly	Działa	Razem osób
Sztab Dywizji	12	50	5	-	-	-	97
Sztaba dwóch brygad piechoty	16	36	4	-	-	-	56
Sztaba pułków (piechoty, kawalerii i artylerii)	68	84	12	-	-	-	164
12 batalionów piechoty	384	6924	600	-	144	-	7908
3 szwadrony kawalerii	87	813	198	780	36	-	1089
2 dywizjony artylerii polowej	60	882	194	532	36	36	1136
1 dywizjon artylerii górskiej	30	453	109	286	-	18	592
1 batalion saperów	32	577	58	-	12	-	667
1 dywizjon taborów	36	573	143	106	216	-	752
Orkiestra wojskowa	2	44	5	-	-	-	51
Razem	748	10 436	1328	1704	444	54	12 512

Źródło: TNA FO 405/195, Annual Report on China, 1909, s. 44; TNA WO 33/454, *The Handbook of the Military Forces of China*, red. War Office, s. 38–56; NARA GRDS NMF, 1906–1910, 2106/2–5, Henry Leonard, U.S.M.C, *The Chinese Army*, ss. 78–87; *Da Qing Guangxu xin faling*, zebrał i opracował: Shangwu Yishuguan Bianyisuo, *juan 14, junzheng*, s. 67b–70a; Ippolit Siemionowicz Brunnert, Wiktor Władimirowicz Hagelström, *Present Day Political Organization of China*, tłum. Andriej Terentiewicz Biełczenko, Edward Eugene Moran, Fuzhou 1911, s. 286–289.

Istniejące dotychczas siły Armii Prawego Skrzydła oraz stacjonującej w Shandongu Awangardy Prawego Skrzydła stały się załączkiem pierwszych sześciu

dywizji Cesarskiej Armii Japonii zaczerpnałem za: Zeya Zong, *Qing Ri zhanzheng 1894–1895* [Wojna chińsko-japońska 1894–1895], Beijing 2014, s. 493.

dywizji⁸⁹. Braki etatowe w poszczególnych jednostkach uzupełniono za pomocą lokalnego poboru bądź w wyniku reorganizacji starszych formacji stacjonujących w północnych Chinach⁹⁰. Do końca 1905 r. Yuan aktywował łącznie sześć dywizji liczących przypuszczalnie około 64 tys. żołnierzy⁹¹. Jednocześnie rząd centralny polecił, aby poszczególne prowincje również wystawiły stosowne kontyngenty sił, zorganizowanych i wyszkolonych na wzór Armii Północnego Oceanu. W ramach Nowej Armii planowano sformować 36 dywizji, liczących łącznie 450 tys. żołnierzy w służbie czynnej. Całe przedsięwzięcie planowano początkowo zakończyć w 1917 r., jednak już w sierpniu 1907 r. czas przeznaczony na jego realizację skrócono do pięciu lat⁹².

W nowym wariantcie planu powołania Armii Lądowej szczegółowo omówiono został aktualny stan poszczególnych jednostek Nowej Armii. Ponadto przypisano każdej prowincji i regionowi cesarstwa odpowiedni kontyngent wojskowy, który te miały wystawić w ciągu kilku następnych lat. Zarówno liczba dywizji, jak i wyznaczony na ich sformowanie czas były uzależnione od zasobów finansowych każdej prowincji bądź jej znaczenia dla obronności kraju. Jakkolwiek obiecująco wyglądały efekty dotychczasowych wysiłków, zarówno decyzja o przyspieszeniu procesu formowania nowych jednostek, jak i założenia stojące za

⁸⁹ Po objęciu przez Yuan Shikaia gubernatorskiego fotela w Tianjinie (prowincja Zhili) nadzór nad szkoleniem i rozbudową tej jednostki przejęli jego następcy w Shandongu (kolejno: Zhang Renjun, Zhou Fu i Yang Shixiang). Yufa Zhang, *Zhongguo xiandaihua de quyu yanjiu: Shandong sheng 1860–1916* [Regionalne studia nad modernizacją Chin: prowincja Shandong 1860–1916], Taipei 1982, s. 383.

⁹⁰ Szerzej o genezie dywizji Armii Północnego Oceanu: Fenghan Liu, *Wuwei jun* [Armia Gwardyjska], Taipei 1978, s. 74; Yuan Shikai *Tieliang hui zou xunlian jingqi changbei jun ni zai tian ying cheng xie zhe*, *Guangxu ershijiu nian shi'er yue ershiqi ri* [Wspólny memoriał Yuan Shikaia i Tieliana o zamiarze wyszkolenia kolejnych oddziałów armii regularnej stołecznych chorągwi w celu sformowania brygady, 29. rok ery panowania Guangxu, 27. dzień 12. miesiąca], [w:] QXBY, s. 96; Jerome Ch'en, *A Footnote on the Chinese Army in 1911–12*, „T'oung Pao”, 48 (1960), s. 426–433; Duqiao Shi, *Wan Qing junshi biange yanjiu* [Studia nad przemianami wojskowymi w końcowym okresie panowania dynastii Qing], Beijing 2003, s. 349–351.

⁹¹ Eben Swift, *The Chinese Army – Its Development and Present Strength*, [w:] *China and the Far East*, ed. George Hubbard Blakeslee, New York 1910, s. 177.

⁹² *Guanli lujunbu shiwu dachen Qing qinwang Yikuang deng zou*, *Guangxu sanshisan nian qi yue ershiyi ri* [Memoriał Naczelnego kontrolera Ministerstwa Armii Księcia Qing Yikuanga i innych, 33. rok ery panowania Gangxu, 21. dzień 7. miesiąca], [w:] QXBY, s. 73–77. Zob. także: Wu Zhu, *Woguo zhi lujun* [Armia naszego kraju], „Guofengbao” [Krajowe Wieści], 1 (1910), 21, s. 57–60. Brytyjscy eksperci wojskowi żywili uzasadnione obawy, że niewydolność chińskiego sektora finansów ostatecznie uniemożliwi pełną implementację ambitnego programu reorganizacji sił lądowych cesarstwa. Por.: TNA FO 371/26/3005, No. 408, Satow do Lansdowne'a, 27 XI 1905, Enclosure No. 1, Col. Bower do Satowa. 24 XI 1905, s. 32.

alokacją kontyngentów przewidzianych dla poszczególnych regionów cesarstwa, były przejawem przesadnego optymizmu ze strony pekińskich decydentów, z Yiku-angiem na czele.

Do momentu wybuchu rewolucji republikańskiej żadnej (oprócz prowincji Zhili) z prowincjonalnych administracji nie udało się wystawić pełnego kontyngentu Nowej Armii, który był przewidziany w planie z sierpnia 1907 r. Dotyczyło to także regionu metropolitalnego, którego miały bronić docelowo cztery dywizje. Wprawdzie formalnie cel ten udało się osiągnąć już w momencie ogłoszenia planu, to w rzeczywistości został on osiągnięty poprzez podporządkowanie nadal stacjonującej w Shandongu 5. Dywizji pod jurysdykcję stolicy. W tym samym roku 3. Dywizja została tymczasowo wysłana do świeżo zorganizowanych prowincji mandżurskich celem wzmocnienia ich obronności i zneutralizowania zagrożenia ze strony lokalnych bandytów⁹³. Obok niej w tym samym kierunku wysłano dwie brygady mieszane (chiń. *huncheng xie*, 混成協), sformowane w wyniku uszczuplenia stanów osobowych w pozostałych dywizjach Armii Północnego Oceanu⁹⁴. Do momentu wybuchu rewolucji Xinhai powstałe ubytki w znacznej mierze nie zostały uzupełnione. Na początku października 1911 r. na terenie całego cesarstwa stacjonowało łącznie 16 dywizji (w tym Gwardia Pałacowa, która we wrześniu 1911 r. otrzymała swój dywizyjny sztandar⁹⁵), 15 brygad mieszanych o różnej liczebności oraz pięć mniejszych jednostek.

W ostatnich latach panowania dynastii Qing nader optymistyczne nadzieje pekińskich decydentów zaczynały się coraz mocniej rozmiąć z ponurymi realiami finansowymi panującymi w kraju. Prowincje, na których barki złożono niemal cały ciężar powołania Nowej Armii, z każdym kolejnym rokiem napotykały coraz większe problemy dotyczące wywiązania się z oczekiwań płynących z Pekinu. W latach 1909–1911 prowincjonalni decydenci – zobowiązani także do realizacji

⁹³ *Dongsan sheng zheng lüe* [Zarys administracji w trzech wschodnich prowincjach], red. Shichang Xu, t. 4 (*junzheng*), b.m. 1911, s. 41–42. 3. Dywizja stacjonowała na terenie Mandżurii aż do października 1911 r. Jej część następnie wzięła udział w walkach przeciwko rewolucjonistom na pograniczu prowincji Zhili i Shanxi.

⁹⁴ *Beiyang junfa shiliao* [Materiały historyczne dotyczące warlordów z klimi Północnego Oceanu], red. Tianjin Lishi Bowuguan, Tianjin 1996, s. 78; *Xu Shichang zou, Guangxu sanshisan nian liu yue* [Memoriał Xu Shichanga, 33. rok ery panowania Guangxu, 6. miesiąc], [w:] QXBY, s. 131; *Lujun di liu zhen tongzhiguan Duan Qirui cheng, Xuantong er nian shiyi yue ershi ri* [Memoriał dowódcy 6. Dywizji Nowej Armii Duan Qirua, 2. rok ery panowania Xuantonga, 20. dzień 11. miesiąca], [w:] QXBY, s. 129.

⁹⁵ *Qingshi gao* [Wstępna wersja historii dynastii Qing], red. Erxun Zhao, Beiping 1928, *zongjuan* 25, *benji juan* 25, s. 996.

innych programów reform⁹⁶ – coraz częściej byli zmuszani do przeprowadzania znacznych cięć w budżecie sektora wojskowego. Decydując się na taki krok, oszczędzono wprawdzie poddanym dalszych obciążeń finansowych i oddalano widmo wewnętrznych niepokojów, to jednak w tym samym czasie skompromitowane zostały fundamentalne założenia stojące za reformą armii.

Na domiar złego Nowa Armia – powołana do życia przede wszystkim z myślą o ochronie dynastii mandżurskiej przed wszelkimi zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi – w ostatecznym rozrachunku stała się jej grabarzem. Ambitny zaś program wszechstronnych reform, znany pod nazwą Nowej Administracji (chiń. *xinzheng*, 新政) i w wielu aspektach wzorowany na doświadczeniach japońskich, zamiast wzmocnić osłabiony reżim, w praktyce przyspieszył jego upadek. Gdy pod koniec 1911 r. antyrządowa rewolta – niczym niszczycielski pożar trawiący sawannę – ogarnęła cały kraj, Qingowie nie mogli liczyć na wsparcie ze strony zreformowanego wojska. Nawet nominalnie lojalna Armia Północnego Oceanu ostatecznie doszła do porozumienia z obozem republikańskim, wobec czego osamotnionej dynastii pozostało już tylko zstąpienie z tronu. Po ukonstytuowaniu się w Chinach nowego rządu republikańskiego mandżurcy arystokraci, których bez wątpienia przerosła skala przemian zachodzących od pewnego czasu w Chinach, wzdychając, mogli już tylko przeklinać wolę Niebios za swój los⁹⁷.

SUMMARY

The Chinese New Army (*xinjun*), formed in the last years of the Qing Dynasty, was a result of over a decade of broad and sweeping reforms. These were undertaken by the

⁹⁶ W lutym 1909 r. władze centralne zaczęły wskrzeszać marynarkę wojenną, pozostającą od zakończenia niedawnej wojny z Japonią w stanie uwiądu. Do momentu wybuchu rewolucji *Xinhai* w zagranicznych stoczniach złożono zamówienia na szereg jednostek nawodnych o łącznej wyporności 11 080 t. Zob.: *The China Year Book, 1912*, red. Henry George Wandesforde Woodhead, s. 262–263. Równoległe w kraju prowadzono energiczną kampanię przeciwko opium. Choć u progu XX w. palenie tej narkotycznej substancji przyjęło postać plagi nękającej przedstawicieli niemal wszystkich warstw społecznych, stanowiła ona istotne źródło dochodów dla prowincjonalnych administracji. Według szacunków poczynionych przez zagranicznych ekspertów wyegzekwowanie całkowitej likwidacji uprawy i handlu opium mogło oznaczać dla chińskiego resortu finansów trwałą utratę około 20 mln taeli rocznie. Dla porównania miesięczne tylko koszty utrzymania jednej dywizji (plan sformowania Nowej Armii z sierpnia 1907 r. przewidywał wystawienie aż 36) wynosiły 183 643 taeli srebra. Zob.: TNA FO 371/220/13976, No. 1, Forgan do Greya, 29 IV 1907; NARA GRDS NMF, 1906–1910, 2106/2-5, Henry Leonard, U.S.M.C., *The Chinese Army*, s. 96.

⁹⁷ Yanjing Sun, Zengguang Zhou, *On the Mentalities of Manchu and Mongol Elites During the 1911 Revolution*, [w:] *China: How the Empire Fell*, ed. Joseph Esherick, Chuxiong Wei, London 2013, s. 190.

central government as well as and respective provincial administrations. Its direct antecedent were the experimental military units, formed in the 2nd half of the 1890s in northern China and in the Yangtze River valley. During the final years of the dynasty's reign over China, every province of the Empire managed to establish westernized land forces, along with modern military schools, armaments plants and barracks. In August 1907, the Qing imperial government, intending to overhaul its land forces and – in the long term – to prolong its rule over China, formulated an ambitious plan, providing for creation of 36 divisions of the New Army. These were to be raised by both Beijing and respective provinces. The quotas for each area were set with consideration to financial resources on its disposal and its importance for national defensiveness. Although the Qing Empire was in dire need of possessing modern army, capable of safeguarding national sovereignty, the sheer scale of this project made it impossible to be implemented in the foreseeable future. The main reason for it were severe financial constraints. As a result, many provinces, already burdened with heavy expenditures on various reform programs as well as on repaying foreign indemnities, were unable meet Beijing's demands in military sphere. Still, at the eve of the republican (aka *Xinhai*) revolution, collective efforts put by Chinese authorities into creation of the New Army laid significant foundations under further modernization of the Chinese land forces.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

The National Archives, London, Kew

Foreign Office, FO 17 – General Correspondence China 1815–1905; FO 371 – General Correspondence China 1906–1939; FO 405 – Confidential Print China 1833–1970.

War Office, WO 33 – Reports, Memoranda and Papers; WO 106 – Directorate of Military Operations and Intelligence 1837–1948.

The National Archives and Records Administration

General Records of the Department of State, General Records, Central Files 1906–1929, Numerical and Minor File 1906–1910 China (mikrofilm, M-862).

Beiyang junfa shiliao [Materiały historyczne dotyczące warlordów z klimi Północnego Oceanu], red. Tianjin lishi bowuguan, Tianjin 1996.

Beiyang junfa shiliao xuanji [Wybór materiałów historycznych poświęconych warlordom z klimi Północnego Oceanu], zebrali i opracowali: Chunhe Du, Binsheng Lin, Quanzheng Qiu, t. 1, Beijing 1981.

Beiyang gongdu leizuan [Tematycznie skompilowane dokumenty z okręgu Północnego Oceanu], zebrał i opracował: Houci Gan, Taipei 1966.

British Parliamentary Papers, Miscellaneous Series, No. 415, *China: Report on the Revenue and Expenditure of the Chinese Empire*, London 1897.

Da Qing Guangxu xin faling [Nowe prawa i rozporządzenia cesarza Guangxu z Wielkiej Dynastii Qing], zebrali i opracowali: Shangwu Yishuguan Bianyisuo, Shanghai 1910.

Dong san sheng zheng lüe [Zarys administracji w trzech wschodnich prowincjach], red. Shichang Xu, b. m. 1911.

- China's Response to the West: A Documentary Survey, 1839–1923*, zebrali i opracowali John King Fairbank, Ssu-yü Teng, Cambridge, Mass. 1982.
- Guangxu chao donghua lu* [Zapiski z Donghua dla ery panowania Guangxu], zebrali i opracował Shoupeng Zhu, Taipei 1963.
- Jindai shi ziliao* [Materiały z Dziejów Nowożytnych], red. Shehui Kexue Yuan Jindaishi Yanjiusuo, t. 1–140, Beijing 1951–2019.
- Qing Guangxu chao Zhong Ri jiaoshe shiliao* [Materiały historyczne dotyczące negocjacji chińsko-japońskich podczas ery panowania cesarza Guangxu z dynastii Qing], zebrali i opracował Beiping Gugong Bowuyuan, Beijing 1932.
- Qingmo xinjun bianlian yange* [Historia formowania Nowej Armii w końcowym okresie dynastii Qing], red. Zhongguo Shehui Kexue Yuan Jindaishi Yanjiusuo, Beijing 1978.
- Qingshi gao* [Wstępna wersja historii dynastii Qing], red. Erxun Zhao, Beijing 1928.
- Qing shilu* [Prawdziwe zapiski dynastii Qing], t. 57: *Dezong jing huangdi shilu* [Prawdziwe zapiski z ery panowania cesarza Guangxu], red. Baochen Chen, Beijing 1987.
- Sheng Xuanhuai dang'an ziliao xuanji* [Wybór materiałów archiwalnych dotyczących Sheng Xuanhuaia], zabrali i opracowali Xulu Chen, Tinglong Gu, Xi Wang, t. 3: *jiawu Zhong Ri zhanzheng, shang xia* [wojna chińsko-japońska w roku *jiawu*, część pierwsza i druga], Shanghai 1982.
- Treaties and Agreements with and Concerning China, 1894–1919*, zebrali i opracował John Van Antwerp MacMurray, t. 1: *Manchu Period (1894–1911)*, New York 1921.
- Xinjian lujun binglüe lucun* [Zachowane zapiski poświęcone planowaniu wojskowemu w Nowoutworzonej Armii], zebrali i opracował Shikai Yuan, Xiaozhan 1898.
- Xunlian caofa xiangxi tushuo* [Szczegółowo ilustrowane szkolenie wojskowe oraz musztra], zebrali i opracował Qirui Duan, Xiaozhan 1899.
- Yangshouyuan zouyi jiyao* [Przegląd memoriałów Ogrodu Pielęgnowania Długowieczności (Yuan Shikaia)], zebrali i opracował Zuxian Shen, Xiangcheng [?] 1937.
- „Guofengbao” [Krajowe Wieści] 1910–1911.
- „Journal of Royal United Service Institution” 1894–1911.
- „Journal of the Military Service Institution of the United States” 1894–1911.
- „North China Herald and Supreme Court and Consular Gazette” 1894–1911.
- „The Times” 1894–1911.
- Beresford Charles, *The Break-up of China*, London 1899.
- Brunnert Ippolit Siemionowicz, Hagelström Wiktor Władimirowicz, *Present Day Political Organization of China*, tłum. Andriej Terentiewicz Biełczenko, Edward Eugene Moran, Fuzhou 1911.
- Chang Jung [Zhang Rong], *Cesarzowa wdowa Cixi. Konkubina która stworzyła współczesne Chiny*, tłum. Anna Gralak, Kraków 2015.
- Ch'en Jerome, *A Footnote on the Chinese Army in 1911–12*, „T'oung Pao”, 48 (1960), s. 425–446.
- Ch'en Jerome, *Yuan Shih-k'ai 1859–1916. Brutus Assumes the Purple*, London 1961.

- China and the Far East*, ed. George Hubbard Blakeslee, New York 1910.
- China: How the Empire Fell*, ed. Joseph Esherick, Chuxiong Wei, London 2013.
- Cohen Paul, *History in Three Keys, The Boxers as Event, Experience, and Myth*, New York 1997.
- Debating War in Chinese History*, ed. Peter Lorge, Leiden 2013.
- Dorwart Jeffrey, *The Pigtail War: American Involvement in the Sino-Japanese War*, Amherst 1975.
- Drea Edward, *Cesarska Armia Japonii 1853–1945*, tłum. Tomasz Tesznar, Kraków 2012.
- Esherick Joseph, *The Origins of the Boxer Uprising*, Berkeley 1987.
- Fung Allen, *Testing the Self-Strengthening: The Chinese Army in the Sino-Japanese War of 1894–1895*, „Modern Asian Studies”, 30 (1996, 4), s. 1007–1031.
- Gawlikowski Krzysztof, *Chiny wobec Europy. Reformy wojskowe w XIX w.*, Wrocław 1979.
- Hong Zhang, *Yuan Shikai and the Significance of his Troop Training at Xiaozhan, Tianjin, 1895–1899*, „The Chinese Historical Review”, 26 (2019), s. 37–54.
- Hou Yijie, *Yuan Shikai quanzhuan* [Pełna biografia Yuan Shikaia], Beijing 2003.
- Hummel Arthur, *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, t. 1–2, Washington 1943.
- Jaundrill Colin, *Samurai to Soldier: Remaking Military Service in Nineteenth-Century Japan*, Ithaca 2017.
- Jiang Kefu, *Minguo junshi shi* [Wojskowa historia Republiki Chińskiej], t. 1, Chongqing 2009.
- Kennedy Thomas, *The Establishment of Modern Military Industry in China, 1860–1868*, „Zhongyang Yanjiuyuan Jindai Shi Yanjiusuo Jikan” [Kwartalnik Instytutu Historii Nowożytnej Akademii Sinica], 4 (1974), 2, s. 779–823.
- Kuhn Philip, *Rebellion and its Enemies in Late Imperial China, Militarization and Social Structure 1796–1864*, Cambridge 1970.
- Kwong Luke, *A Mosaic of the Hundred Days: Personality, Politics, and Ideas of 1898*, Cambridge, Mass. 1984.
- Lai Xinxia, *Beiyang junfa shi* [Historia warlordów z klimi Północnego Oceanu], t. 1, Shanghai 2011.
- Li Dezheng, Su Weizhi, Liu Tianlu, *Ba guo lianjun qin Hua shi* [Historia inwazji koalicyjnej armii ośmiu mocarstw na Chiny], Jinan 1990.
- Lin Mingde, *Yuan Shikai yu Chaoxian* [Yuan Shikai a Korea], Taipei 1970.
- Liu Fenghan, *Xinjian lujun* [Nowoutworzona Armia], Taipei 1967.
- Liu Fenghan, *Wuwei jun* [Armia Gwardyjska], Taipei 1978.
- Lone Stewart, *Japan's First Modern War: Army and Society in the Conflict with China 1894–95*, Basingstoke 1994.
- Luo Ergang, *Wan Qing bing zhi* [Wojskowa kronika końcowego okresu panowania dynastii Qing], t. 1: *Huai jun zhi* [Kronika Armii Huai], Beijing 1984.

- Ma Ping'an, *Qingmo bianju zhong de Yuan Shikai jituan* [Grupa Yuan Shikaa podczas burzliwych wydarzeń końcowego okresu dynastii Qing], Fuzhou 2016.
- MacKinnon Stephen, *Power and Politics in Late Imperial China: Yuan Shikai in Beijing and Tianjin 1901–1908*, Berkeley 1980.
- Olender Piotr, *Wojna japońsko-chińska na morzu*, Warszawa 1997.
- Paine Sarah, *The Sino-Japanese War of 1894–1895: Perceptions, Power, and Primacy*, New York 2006.
- Polit Jakub, *Japońska polityka zagraniczna 1895–1945*, Kraków 2015.
- Pong David, *Shen Pao-chen and China's Modernization in the Nineteenth Century*, Cambridge 1994.
- Powell Ralph, *The Rise of the Chinese Military Power 1895–1912*, Princeton 1955.
- Qi Qizhang, *Jiawu zhanzheng shi* [Historia wojny roku jiawu], Beijing 1990.
- Rojek Wojciech, *Ekspansja mocarstw w Chinach i jej wpływ na rozwój stosunków międzynarodowych w latach 1895–1914*, Kraków 1990.
- Shan Patrick Fuliang, *Yuan Shikai: a Reappraisal*, Vancouver 2018.
- Shi Duqiao, *Wan Qing junshi biange yanjiu* [Studia nad przemianami wojskowymi w końcowym okresie panowania dynastii Qing], Beijing 2003.
- Sibley David, *The Boxer Rebellion and the Great Game in China: A History*, New York 2013.
- Smith Richard, *The Employment of Foreign Military Talent: Chinese Tradition and Late Ch'ing Practice*, „Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society”, 15 (1975), s. 113–138.
- Smith Richard, *Foreign Training and China's Self-Strengthening: The Case of Fenghuang-shan, 1864–1873*, „Modern Asian Studies”, 10 (1974), 2, s. 195–223.
- Spector Stanley, *Li Hung-chang and the Huai Army a Study in 19th-century Chinese Regionalism*, Seattle 1965.
- Su Yunfeng, *Zhongguo xiandaihua de diqu yanjiu: Hubei sheng, 1860–1916* [Regionalne badania nad modernizacją w Chinach: prowincja Hubei, 1860 – 1916], Taipei 1982.
- The China Year Book, 1912*, ed. Henry George Wandesforde Woodhead, London 1912.
- Vladimir (Zenone Volpicelli), *China – Japan War: Compiled from Chinese, Japanese and Foreign Sources*, London 1896.
- Wang Ermin, *Huai jun zhi* [Kronika Armii Huai], Taipei 1967.
- Wang Jianhua, *Banshi xiongtu: wan Qing junshi jiaoyu xiandaihua de lishi jincheng* [Półwiecze ambitnych planów: Historyczny proces modernizacji edukacji wojskowej w końcowym okresie dynastii Qing], Nanjing 2004.
- Xinhai geming yu ershi shijide Zhongguo* [Rewolucja Xinhai a dwudziestowieczne Chiny], red. Zhongguo Shixuehui, t. 1, Beijing 2002.
- Zhang Jun, *Spider Manchu: Duanfang as Networker and Spindocter of the Late Qing New Policies, 1901–1911*, praca doktorska University of California San Diego, San Diego 2008.

- Zhang Yufa, *Zhongguo xiandaihua de qiyu yanjiu: Shandong sheng 1860–1916* [Regionalne studia nad modernizacją Chin: prowincja Shandong 1860–1916], Taipei 1982.
- Zong Zeya, *Qing Ri zhanzheng 1894–1895* [Wojna chińsko-japońska 1894–1895], Beijing 2014.

O AUTORZE

dr Mateusz Nowikiewicz – rozprawę doktorską pt. *Armia na tle przemian politycznych i społecznych w Chinach w ostatnich latach panowania dynastii Qing (1894–1911)* obronił w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego w 2020 r. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół militarnej oraz politycznej historii Chin w XIX w. i w pierwszej połowie XX w., ze szczególnym uwzględnieniem rewolucji *Xinhai* oraz okresu prezydentury Yuan Shikaia. Adres e-mail: nowikiewicz.mp@gmail.com

